‘‘रगताचें तेल करून रात जागयली

ताणीं रात जागयली

संसाराची शांत करून तान भागयली

ताणीं तान भागयली

धाय दिको गाजता तांचे फायचें यशोगान...

गोंयचें नांव व्हड करून ल्हान जाले महान

बणखणींची देवळां जालीं, लामणदिवे प्राण....’’

सभापती महोदय,

कवी बाकीबाब बोरकर यांच्या शब्दांचा संदर्भ घेत गोवा आणि गोमंतकीयांसमोर नतमस्तक होत 2016-17 या आर्थिक वर्षाचा अर्थसंकल्प अत्यंत नम्रतेने आणि जबाबदारीने या सभागृहात सादर करण्यासाठी मी उभा आहे.... सभापती महोदय, ज्या राज्यात डॉ. फ्रांसिस्को लुईस गोम्स, आचार्य धर्मानंद कोसंबी, डॉ. टी. बी. कुन्हा, राजाराम पैंगिणकर, यासारख्या कर्तृत्वी व्यक्तींचा जन्म झाला त्या गोवा राज्याचा मी मुख्यमंत्री आहे. ज्या तालुक्यात डॉ. भाऊ दाजी लाड, जिवबादादा केरकर, हुतात्मा बापू गवस सारखी महान व्यक्तीमत्वे जन्मास आली त्या तालुक्यातून मी आलो आहे. तसेच विशाल दृष्टीकोन बाळगलेले गोवा राज्याचे पहिले मुख्यमंत्री भाऊसाहेब बांदोडकर ज्या मतदारसंघातून आले त्या मतदारसंघाचे मी प्रतिनिधित्व करीत आहे...

2. सभापती महोदय, गोवा राज्यास शंभर टक्के साक्षर करणेच नव्हे...
तर पूर्णपणे शिक्षित, कौशल्यपूर्ण आणि प्रशिक्षित करूया...

जेथे शेतामध्ये घसघशीत पिक येईल...
आणि बेरोजगारी पूर्णपणे मिटलेली असेल...

जेथे महिला आनंदी आणि समाधानी असतील...
जेथे प्रत्येक मुलाच्या विचारांना क्षितिज हीच मर्यादा असेल...

जेथे प्रत्येकाला स्वतःचा असा रोजगार असेल
आणि त्यातून त्याला योग्य मोबदला मिळेल...

तसेच प्रत्येकाचे आपले असे स्वतःचे घर असेल
जेथे आरोग्य, सूख आणि समृद्धी असेल...

जेथे प्रतिष्ठेची सामाजिक सुरक्षा असेल...
आणि एकतेचा सर्वधर्मिय सूरसंगम असेल...

सभापती महोदय, एक दिवस आम्ही आमचे हे ध्येय नक्की पूर्ण करू याची मला खात्री आहे.... या आत्मविश्वासाने भरलेल्या शब्दांनी मी 2016-17 वर्षाचा अर्थसंकल्प सादर करीत आहे.

3. सभापती महोदय, 2012 मध्ये आमच्या सरकारने गोवा राज्याच्या शासनाची सुत्रे हाती घेतली तेव्हा आम्हाला गत सरकारच्या 1500 कोटी रुपयांच्या थकित बिलांची फेड करावी लागली. एवढेच नव्हे तर खानिज व्यवसाय बंद पडल्यामुळे 2012 वर्षापासून आम्हाला दरवर्षी 1300 कोटी रुपयांची महसूली तूट सोसावी लागली. अशा विषम परिस्थितीतही आम्ही समाजकल्याणाच्या सर्व योजनांची व्याप्ती वाढविली आणि वित्तीय आधार देऊन या योजना अमलात आणल्या. आरोग्य क्षेत्रात जास्तीत जास्त विकास करताना आम्ही जनतेच्या आरोग्याची पूर्ण काळजी घेतलेली आहे.

कृषी क्षेत्राला पाठबळ देताना उत्पादन आणि अन्य क्षेत्रात सकारात्मक बदल होईल याची खबरदारी आम्ही घेतलेली आहे. राज्यातील शैक्षणिक पद्धतीत आमुलाग्र सुधारणा घडवून आणताना आम्ही पूर्व प्राथमिक ते विद्यापीठ स्तरापर्यंतच्या शिक्षणाला उत्तेजन दिलेले आहे.

राज्यातील सार्वजनिक साधन सुविधांना बळकटी देताना आम्ही दरवर्षी नियोजनबद्धरित्या आमचे उच्च ध्येय साध्य केले आहे.

रोजगार निर्मितीवर जास्तीत जास्त भर देताना आम्ही पर्यायी संधी गोव्यातील युवकांसाठी निर्माण करून बेरोजगारीच्या टक्केवारीत लक्षणीय अशी घट केलेली आहे.

आर्थिक माहिती

4. सभापती महोदय, आता मी गोवा राज्याची आर्थिक माहिती थोडक्यात सादर करीत आहे.

राज्य सरकारने दूरदर्शी आर्थिक धोरण स्विकारले आहे आणि GSDP च्या संदर्भात तूट आणि कर्जसाठी यांच्या योग्य मेळ घातलेला आहे.

2013-14 वर्षासाठी CSO च्या अंदाजानुसार गोव्याचे दरडोई उत्पन्न सध्याच्या किंमतीत रुपये 2,57,490 एवढी आहे जी संपूर्ण देशाच्या तुलनेत सर्वाधिक आहे.

खाणबंदीमुळे 2012-13 वर्षी राज्यातील GSDP च्या वाढीचे प्रमाण 4.17 टक्के एवढे घटले होते, ते 2013-14 या वर्षी 7.71 टक्के एवढे वाढले.

2015-16 वर्षाच्या GSDP चा सध्याचा दर 60,894.83 कोटी एवढा अंदाजित आहे. 2016-17 या आर्थिक वर्षी सध्याचा दर GSDP रुपये 70,400.03 कोटी एवढा अंदाजित आहे ज्यामुळे वाढीचे प्रमाण 10 टक्के एवढे निदर्शीत होईल.

5. सभापती महोदय, 2015-16 यावर्षी एकंदर आर्थिक तुटीचा अंदाजे खर्च 2.84 टक्के एवढा वाढलेला आहे. गोवा FRBM अधिनियमात निश्चित केलेल्या 3 टक्केच्या मर्यादेत तो आहे.

2016-17 या आर्थिक वर्षी कर्जाचा अंदाजे खर्च – GSDP प्रमाणे 17.07 टक्के एवढा आहे. गोवा FRBM अधिनियमात निश्चित केलेल्या 25 टक्क्यांच्या मर्यादेत तो आहे आणि यामुळेच आमच्या राज्याने घेतलेले हे कर्ज नियंत्रणात आहे. आमचे राज्य कर्जफेड करण्यात कधीच चुकलेले नाही.

आर्थिक बाजू ढासळलेली असतानाही आवश्यक खर्चासाठी आमच्या सरकारने प्राथमिक खर्चाच्या जबाबदाऱ्या व्यवस्थित हाताळलेल्या आहेत. आम्ही सामाजिक, शैक्षणिक, आरोग्य, गृहनिर्माण, रोजगार आणि साधनसुविधा या क्षेत्रातील खर्चास प्राधान्य दिलेले आहे.

2016-17 वर्षासाठी अर्थसंकल्पी अंदाजपत्रक

6. सभापती महोदय, 2016-17 वर्षासाठी 158.82 कोटींचे अतिरिक्त महसुली अंदाजपत्रक सादर करण्यास मला खूप आनंद होत आहे. या आर्थिक वर्षी रु. 10641.96 कोटी एवढा महसुली जमेचा अंदाज आहे आणि महसुली खर्चाचा अंदाज रु. 10483.14 कोटी इतका आहे.

7. महोदय, 2016-17 वर्षाच्या एकूण अर्थसंकल्पाचा आकार अंदाजे रु. 14,694.17 कोटी एवढा आहे. जो 2015-16 यावर्षी रु. 13331.44 कोटी एवढा होता. यात 9.06 टक्के वाढ केलेली आहे.

8. मी या आर्थिक वर्षी 4008.05 कोटीचा प्लान कॅपिटल आऊटलेचा प्रस्ताव ठेवत आहे, जो मागील 2015-16 या आर्थिक वर्षी 3623.74 कोटी होता. यात 10.61 टक्के वाढ करण्यात आली आहे. मी सध्याच्या आर्थिक वर्षी चालू असलेल्या मुख्य साधनसुविधांची कामे पूर्ण करण्याचा प्रस्ताव ठेवत आहे.

9. अर्थसंकल्पी तरतुदी करताना मी आवश्यक असलेल्या महसुली खर्चात होणारी वाढ कमीत कमी करण्याचा प्रयत्न केला आहे. असे असले तरीसुद्धा माझ्या सरकारने सामाजिक-आर्थिक योजनांची अंमलबजावणी करण्यासाठी आणि भांडवली कामातून मालमत्ता तयार करण्यात कोणताही तडजोड केलेली नाही.

प्रशासन आणि सुशासन

10. सभापती महोदय, उत्कृष्ट प्रशासनासाठी तसेच अधिकारशाहीस कार्यक्षम, प्रभावी, जबाबदार आणि क्रियाशील करण्यासाठी सर्व स्तरावरील सरकारी कर्मचाऱ्यांना योग्य प्रशिक्षण देणे खूप गरजेचे आहे. महोदय, यापूर्वी माझ्या पूर्वाधिकाऱ्यांनी घोषित केल्याप्रमाणे, माझ्या सरकारने गोवा राज्यातील सर्व सरकारी कर्मचाऱ्यांची कार्यक्षमता वाढविण्याच्या दृष्टीने आवश्यक ते प्रशिक्षण सातत्याने देण्यासाठी सर्वसमावेशक असे गोवा राज्य प्रशिक्षण धोरण आखले आहे. याव्दारे सरकारी क्षेत्रात कुशल आणि प्रशिक्षित व्यवसायिक निर्माण होतील.

11. सभापती महोदय, सरकारी नोकरभरती प्रक्रियेत पूर्ण पारदर्शकता येण्यासाठी मी गोवा कर्मचारी निवड आयोग स्थापन करण्याचा प्रस्ताव ठेवत आहे. याअंतर्गत सरकारी संस्था, स्वायत्त संस्था तसेच निम सरकारी संस्थांसाठी सर्व अराजपत्रित पदे भरण्याची प्रक्रिया होईल.

12. महोदय, सातव्या वेतन आयोगाचा अहवाल आणि शिफारसी केंद्र सरकारच्या विचाराधीन आहेत. या सरकारने या अहवालातील शिफारशींची अंमलबजावणी अपेक्षित धरून अर्थसंकल्पीय तरतूद केलेली आहे. केंद्र सरकारने त्याची अंमलबजावणी केल्यानंतर आम्ही लवकरच राज्यातील कर्मचाऱ्यांनाही त्याचा फायदा लागू करणार आहोत.

महसूल आणि जमीन प्रशासन

13. सभापती महोदय, आम्ही यापूर्वी बार्देश आणि फोंडा तालुक्यांसाठी स्वतंत्र कार्यालयासह दोन अतिरिक्त जिल्हाधिका-यांची नियुक्ती केलेली आहे. आता मी बार्देश आणि फोंडा तालुक्यातील अतिरिक्त जिल्हाधिकाऱ्यांच्या कार्यालयात पेडणे आणि धारबांदोडा तालुक्यांचा समावेश करण्याचा प्रस्ताव मांडत आहे. त्यामुळे पेडणे आणि धारबांदोडा तालुक्यातून पणजी आणि मडगाव येणाऱ्या लोकांचे कष्ट कमी होतील.

14. सभापती महोदय, स्थानिक लोकांच्या गरजा लक्षात ठेऊन मी सत्तरी आणि सांगे तालुक्यांसाठी उपजिल्हाधिकाऱ्यांची दोन कार्यालये स्थापन करू इच्छित आहे. ज्यामुळे स्थानिक लोकांना ही कार्यालये आवश्यक ठरतील. अशा प्रकारे या दोन्ही तालुक्यांना स्वतंत्र उपजिल्हाधिकाऱ्यांची कार्यालये उपलब्ध होतील.

15. महोदय, धारबांदोडा तालुक्यात उपजिल्हाधिकाऱ्याचे कार्यालय तसेच इतर कार्यालयांसाठी नवी इमारत बांधण्याचे काम प्रगतीपथावर आहे आणि ते या वर्षात पूर्ण होईल. या वर्षाच्या अर्थसंकल्पात मी 400 लाख रुपयांची तरतूद केलेली आहे.

16. महोदय, माझ्या सरकारने विस्थापित झालेल्या लोकांचे पुनर्वसन करण्यास नेहमीच प्राधान्य दिलेले आहे. त्याकरीता मी गोवा पुनर्वसन केंद्रासाठी 1500 लाखांची तरतूद करण्याचा प्रस्ताव ठेवत आहे.

17. सभापती महोदय, सध्या जी व्यक्ती जमीन खरेदी करते तिला नोंदणीकरण, म्युटेशन, विभाजन आणि रूपांतर अशा अनेक प्रकियेतून जावे लागते. त्यासाठी उपनिबंधक, मामलेदार, उपजिल्हाधिकारी आणि जिल्हाधिकारी आदी विविध कार्यालयामध्ये खेपा माराव्या लागतात. लोकांना ही प्रक्रिया त्रासदायक आणि वेळकाढू वाटते. ही प्रक्रिया सोपी व्हावी आणि लोकांचे कष्ट कमी व्हावेत यासाठी 'एक खिडकी' योजना सुरू करण्याचा प्रस्ताव मी मांडत आहे. ज्यायोगे जमिनीसंबंधीच्या सर्व सेवा एकाच ठिकाणी उपलब्ध होतील.

18. सभापती महोदय, उत्पन्न, जात किंवा निवासी दाखले मिळविण्यासाठी महसूल अधिकाऱ्यांकडे विविध अर्ज सादर करावे लागतात आणी हे दाखले मिळविण्यासाठी लोकांना तीच कागदपत्रे पुन्हा पुन्हा सादर करावी लागतात. लोकांना परिणामकारक सेवा देण्याच्या उद्देशाने केंद्र सरकारच्या Digital India Initiative च्या धर्तीवर Digital Locker Integration स्थापन करण्याचा प्रस्ताव ठेवत आहे. या सेवेमुळे एखादा दाखला मिळविण्यासाठी जनतेला तीच तीच कागदपत्रे पुन्हा पुन्हा सादर करावी लागणार नाहीत.

19. सभापती महोदय, जमीन प्रशासनाविषयी बोलताना आम्ही गोवा राज्यातील जमिनी संदर्भातील सर्व अभिलेख म्हणजेच लेखी तसेच ग्राफिक दोन्ही डिजिटल स्वरूपात केलेले आहेत हे सांगताना मला खूप आनंद होत आहे. तसेच लोकांना एक चौदाचा उतारा तसेच सर्वे प्लान एकाच कागदावर एकाच ठिकाणी मिळावा या हेतुने जमिनीचा लेखी आणि ग्राफिक मजकूर एकत्र आणलेला आहे. खूप कमी वेळात जमिनीसंबंधीचे अभिलेख डिजिटल स्वरूपात नेणारे गोवा हे पहिले आणि एकमेव राज्य आहे हे सांगताना मला अभिमान वाटतो.

20. जमिनीचे विभाजन, रुपांतर, सिमांकन यासारखी कामे आणि सर्वेक्षण संबंधी कामासंदर्भात लांबच्या तालुक्यातील लोकांचे कष्ट कमी व्हावे यासाठी प्रत्येक तालुक्यात अधिवसन आणि भूअभिलेख संचालनालयाची उप-कार्यालये स्थापन करण्याचा प्रस्ताव मी मांडत आहे. यामुळे काणकोण, सांगे, धारबांदोडे, सत्तरी, डिचोली आणि पेडणे येथील लोकांना या कामासाठी केपे किंवा पणजी येथे येण्याचे कष्ट वाचणार आहेत.

कृषी, पशूसंवर्धन आणि मत्स्यमारी व्यवसाय

21. सभापती महोदय, असे म्हणतात की, "तुम्ही जेव्हा कृषी व्यवसायावर तुमचे लक्ष केंद्रित कराल तेव्हा कोणत्याही स्वर्गीय व्यवस्थेकडे तुमच्या राज्याला निर्धन करण्याची क्षमता राहणार नाही''. महोदय, कृषी, पशुसंवर्धन आणि मत्स्यमारी व्यवसाय हा राज्याचा पाया आहे. या व्यवसायाला सरकारने प्राधान्य देण्याची गरज आहे हे ओळखून आमच्या सरकारने गेल्या चार वर्षात कृषी क्षेत्राला आवश्यक तो आर्थिक आधार देताना क्रियाशील सुधारणा घडवून आणलेल्या आहेत. ज्यामुळे या क्षेत्रात बरीच वाढ झाल्याने कृषी, पशुसंवर्धन आणि मत्स्यमारी ही क्षेत्रे नफा मिळवून देणारी आणि रोजगार तयार करणारे व्यवसाय ठरलेली आहेत.

या पवित्र सभागृहात हे सांगताना मला अतिशय आनंद होत आहे की, गत सरकारच्या कार्यकाळात नकारात्मक वाढीमुळे आम्हाला मोठी किंमत मोजावी लागली. परंतु आमच्या सततच्या प्रयत्नांमुळे आमच्या कार्यकाळात या क्षेत्रात आम्ही सकारात्मक प्रगती केलेली आहे. कृषी आणि बागायती क्षेत्रात आम्ही भरीव प्रगती केलेली आहे आणि या सभागृहास कळविण्यात मला अभिमान वाटत आहे की, काजू बियांचे उत्पादन 15 टक्के तर सुपारीचे उत्पादन 10 टक्के वाढलेले आहे. तसेच अनिश्चित हवामान आणि लागवड क्षेत्रासाठी जमिनीची कमतरता असुनही भातशेती उत्पादनात आम्ही बरेच यश मिळविलेले आहे. राज्यात फुलांचे योग्य प्रमाणात उत्पादन होत नाही. असे असुनही माझ्या सरकारच्या प्रयत्नांमुळे आता दरवर्षी 3,33,000 डझन फुलांचे उत्पादन होत आहे. मत्स्यमारी व्यवसायात 2012-13 वर्षी मासेमारीचे प्रमाण 77,879 टनांवरून 1,17,976 टन एवढे वाढले आहे. दूध उत्पादनात 1,60,000 लीटर दूध दुप्पटीने वाढलेले आहे तर दूध एकत्रिकरणात 50 टक्के वाढ झाली आहे, आणि आता प्रतीदिन 64,000 लीटर पेक्षा जास्त उत्पादन होत आहे. सभापती महोदय, यावरून येथे "जे पेरते तेच उगवते" या म्हणीचा प्रत्यय येतो.

22. महोदय, माझ्या सरकारच्या प्रयत्नांमुळे आणि गेल्या चार वर्षात सलग तीन पटींनी वाढलेल्या अर्थसंकल्पामुळे हे शक्य झाले आहे. कृषी, पशुसंवर्धन आणि मत्स्यमारी या खात्यांसाठी 18,188 लाख असलेली आर्थिक तरतूद वाढवून 44,420 लाख करण्यात आलेली आहे. या तरतुदीचा शेतकऱ्यांना आणि मच्छिमाऱ्यांना लाभ मिळाला आहे. यासंबंधीची अनेक उदाहरणे मी देऊ शकतो, मात्र वेळेअभावी एकच उदाहरण देत आहे... मागील सरकारच्या कार्यकाळात दुधाचा व्यवसाय

करणाऱ्याला वार्षिक 162 लाख रुपये रक्कम देण्यात येत होती. त्यात वाढ करून माझ्या सरकारने वार्षिक 2,300 लाख अशी केलेली आहे. या व्यवसायाला असलेले चांगले भवितव्य लक्षात घेऊन मी या आर्थिक वर्षात ती आणखी वाढवून 3,000 लाख केलेली आहे. माझ्या सरकारने कामधेनू योजनेत बदल करून दूध व्यवसायिकांना सहिवाल, गिर, रेड सिंधी या स्थानिक जातीची गुरे विकत घेण्यासाठी आधार दिलेला आहे. गत सरकारच्या कार्यकाळात 80 लाख रुपये एवढी तुटपूंजी रक्कम देण्यात येत होती. त्यात माझ्या सरकारने भरीव वाढ देत 2000 लाख रुपये अशी केलेली आहे.

23. या पवित्र सभागृहास सांगण्यात मला अभिमान वाटतो की, पूर्ण अन्नधान्य वर्गवारी 2014-15 या वर्षी 100 लाख रुपेय तसेच मानपत्राचा समावेश असलेल्या कॉमेंडेशन पुरस्कारासाठी गोवा राज्याची निवड झालेली आहे.

24. सभापती महोदय, कृषी कार्ड हे आमच्या सरकारने घातलेले अभिनव असे पाउल आहे. हे सांगताना मला खुप अभिमान वाटतो की अर्ज केल्यानंतर 30 दिवसांच्या आत त्याचे वितरण होउन सेवा देण्यात येते. आतापर्यंत आम्ही 26,273 कार्डाचे वितरण केलेले आहे.

25. सभापती महोदय, ग्रामीण पातळीवर कृषि विकास योजने अंतर्गत आम्ही राज्यातील 25 गावांची निवड केलेली आहे. या गावांचे सर्वेक्षण पूर्ण झाले असून प्रत्यक्ष विकासाचे काम लवकरच सुरू करण्यात येईल.

26. महोदय, राज्यातील कृषी समाजास चांगल्या सुविधा मिळाव्या म्हणून आम्ही दक्षिण गोव्यात मडगाव येथे आणि उत्तर गोव्यात टोक-करंजाळे येथे दोन जिल्हास्तरीय कार्यालये सुरू केलेली आहेत. त्याव्दारे शेतक-यांना अनुदान मंजूर करून त्याचे वितरण करण्यात येईल.

27. सभापती महोदय, सेंद्रीय शेतीला प्रोत्साहन देण्याकरिता आणि सेंद्रीय शेतीसाठी विशेष योजना सुरू करण्याचा तसेच शेतकऱ्यांनी सेंद्रीय सामुग्रीचा वापर करावा यासाठी 50% सबसिडी देण्याचाही प्रस्ताव ठेवत आहे. यामुळे रासायनिक खते आणि किटनाशकांचा वापर कमी होईल आणि आताची शेती सेंद्रीय शेतीत परिवर्तीत होईल. एकत्रित विकास अंतर्गत सांगे, केपे आणि काणकोण तालुक्यात प्रायोगिक तत्वावर सेंद्रीय शेती करण्यात येईल. त्यासाठी शेतकऱ्यांना विशेष

साहाय्य आणि साधनसुविधा देण्यात येईल. भारत सरकारच्या सहभागी हमी योजनेअंतर्गत त्यांना प्रमाणित करण्यासाठी हे सहकार्य देण्यात येईल.

28. सेंद्रीय शेती करण्याऱ्या शेतकऱ्यांना आधार देण्याबरोबरच काले येथील सरकारी बागायतीचा एक आदर्श सेंद्रीय बागायत म्हणून विकासित करण्याचा प्रस्ताव मी ठेवत आहे. जेथे सर्व सेंद्रीय कार्यक्रम टप्प्याटप्प्यांनी घेतले जातील. तसेच या वर्षाच्या केंद्रीय अर्थसंकल्पात जाहीर केल्याप्रमाणे पुर्वोत्तर राज्यांसाठीची सेंद्रीय शेती योजना- गोवा राज्यासाठीही लागू करण्याचा प्रस्ताव मी केंद्र सरकारकडे पाठविणार आहे.

29. शेती हा एक नफा मिळवून देणारा व्यवसाय ठरावा म्हणून एकात्मिक शेती पद्दतीचा नमुना तयार करण्याचा प्रस्ताव मी ठेवत आहे. या योजनेअंतर्गत आपल्या शेतीचा जास्तीत जास्त वापर शेती-बागायती उत्पादन, दुग्ध व्यवसाय, कुक्कूट पालन अशा एकात्मिकृत शेतीसाठी प्रोत्साहन देणारी ठरेल. यासाठी मी 100 लाख रुपयांची तरतूद केलेली आहे.

30. सभापती महोदय, शेतीचे आणि कामगारांचे महत्व लक्षात आणून देण्यासाठी आणि ते समजून घेण्यासाठी मुलांना त्यांच्या शाळेत, घराच्या परसदारात झाडांची लागवड करण्यासाठी तांत्रिक आणि आर्थिक आधार देण्याचा प्रस्ताव ठेवत आहे.

31. सभापती महोदय, संरक्षित लागवड ज्यांना आम्ही Polyhouses म्हणतो ते हवामानाच्या बदलांचा धोका कमी करून मौसमी पिकांसाठी पर्यायी उपाय मिळवून देतात. Orchids, gerberas, chrysanthemum, Anthuriums यासारखी फुले, ढब्बू मिरची आणि काकडी सारख्या भाज्यांच्या उत्पादनासाठी गोव्यात 100 पेक्षा जास्त Polyhouses आहेत. या पद्धतीला प्रोत्साहन देण्यासाठी आणि बाजारातील अनिश्चित चढउतारापासून संरक्षण देण्यासाठी गोवा राज्य बागायती फलोत्पादन विकास महामंडळाकडून फुलांना आणि भाज्यांना योग्य आणि निश्चित दर तसेच बाजारपेठ मिळवून देण्याचा प्रस्ताव मी ठेवत आहे.

32. सभापती महोदय, या दिवसात काही लोकांसाठी नारळ हा एक राजकारणाचा विषय बनलेला आहे. परंतु नारळ हा राज्यातील बऱ्याच लोकांच्या उपजिविकेचे एक मुख्य साधन आहे. यासाठी

2012 वर्षी आमच्या सरकारने नारळ उत्पादकांना 8 रुपये प्रती नारळ असा आधारभूत दर घोषित केला होता. आता मी 10 रुपये प्रती नारळ आधारभूत किंमत देण्याचा प्रस्ताव ठेवत आहे. राज्यात नारळाची जास्तीत जास्त लागवड करण्यासाठी प्रोत्साहन मिळावे म्हणून राज्यात पूर्णवेळ नारळ विकास मंडळ स्थापन व्हावे आणि या मंडळाच्या अध्यक्षस्थानी राजकीय नेत्याची निवड न करता एखाद्या स्थानिक नारळ उत्पादक शेतकऱ्याची किंवा या क्षेत्रातील तज्ज्ञ व्यक्तिची नियुक्ती असावी असा प्रस्ताव मी ठेवत आहे. याकरीता मी 25 लाख रुपये आरंभीची तरतूद करीत आहे.

33. सभापती महोदय, नारळ हे बागायतीतील एक पिक आहे. या विषयात वनखात्याने लक्ष न घालता कृषी खात्याने लक्ष घालण्याची गरज आहे. असे असले तरीही या विषयावरून राजकारण करण्याचे प्रयत्न चालले आहेत. या विषयाची कोणीही धास्ती न बाळगता अपप्रचार करू नये यासाठी मी माड कापण्यासाठी कृषी खात्याचा ना हरकत दाखला घेणे बंधनकारक करण्याचा प्रस्ताव ठेवत आहे. यासंबंधीचा आदेश लवकरच लागू होईल.

34. सभापती महोदय, मी दि. 1 सप्टेंबर 2016 पासून भातशेतीसाठी 20 रुपये प्रती किलो आधारभूत किंमत देण्याचा प्रस्ताव ठेवत आहे.

35. मी राष्ट्रीय कृषी विकास योजनेसाठी 3,324 लाख, पिकांच्या सबसिडीसाठी 1,250 लाख, बागायती विकासासाठी 684.60 लाख, लघुसिंचन योजनेसाठी 800 लाख, अटलग्राम योजनेसाठी 2,600 लाख आणि आधारभूत किंमतीसाठी 2,500 लाख, शेतकरी आधार निधीसाठी 200 लाख, आणि सेंद्रीय शेतीसाठी 100 लाख रुपयांची तरतूद केलेली आहे.

36. महोदय, आम्ही भटकी जनावरे व्यवस्थापन योजनेत सुधारणा करून त्यात पंचायती, गोशाळा, प्राणी बचाव संस्था यांना सामावून घेण्यात आले आहे. त्याकरीता मी 500 लाख रुपयांची तरतूद केलेली आहे.

37. सभापती महोदय, मी अंदाजे रु. 400 लाख रुपये खर्चाचे नवे पशुवैद्यकीय इस्पितळ सोनसडो येथे बांधण्याचे तसेच मोले, शिरोडा आणि केपे येथे अंदाजे 135 लाख रुपये खर्चून पशुवैद्यकीय दवाखान्यांसाठी इमारती बांधण्याचा प्रस्ताव ठेवत आहे.

38. वैज्ञानीक पद्धतीने जास्तीत जास्त दूध उत्पादन करणाऱ्या शेतकऱ्याना प्रोत्साहन देण्यासाठी गोपाळ रत्न पुरस्कार देण्याचा प्रस्ताव मी ठेवत आहे. मानपत्र, स्मृतीचिन्ह आणि रोख 1 लाख रुपये असे या पुरस्काराचे स्वरूप असेल.

39. गोवा राज्यात सामुदायिक दूध व्यवसाय उत्पादनाची संकल्पना सुरू करण्याचा प्रस्ताव मी ठेवत आहे. या योजने अंतर्गत प्रत्येक तालुक्यात एक युनिट स्थापन करण्यात येईल. जेथे स्वयंसाहाय्य गट, शेतकरी क्लब तसेच व्यक्तीला एकाच क्षेत्राखाली आधुनिक पद्धतीने दूध व्यवसाय अंमलात आणण्यास मदत मिळेल. यासाठी त्यांना आवश्यक त्या सर्व साधनसुविधा बरोबरच अत्याधुनिक सुविधा पुरविण्यात येतील. यासाठी प्रारंभी 1,500 लाखांची तरतूद केलेली आहे.

40. सध्याच्या पशुपालन योजनेअंर्तगत वासरांचे पालन, संवर्धन करण्यासाठी सवलती देण्यात आलेल्या आहेत. असे असतानाही योग्य जागेअभावी बऱ्याच नागरिकांना या योजनेचा लाभ घेता येत नाही. यासाठी ही योजना गोशाळा, बिगर सरकारी संस्था आणि सामाजिक शेतीपर्यंत पोचविण्याचा माझा प्रयत्न राहील. त्याकरीता मी 400 लाख रुपयांची वाढीव तरतूद केलेली आहे.

41. हल्लीच सरकारने सुरत डिस्ट्रिक्ट को ऑपरेटिव्ह मिल्क प्रोड्युसर्स युनियन लि. (सुमुल) या संस्थेला गोवा राज्यातील चार तालुक्यात दूध संकलन करण्यासाठी मान्यता दिलेली आहे. कारण दूध उत्पादकांमध्ये सकारात्मक स्पर्धा व्हावी आणि त्यांना एक चांगला पर्याय उपलब्ध व्हावा या उद्देशाने सरकारने हे पाऊल उचललेले आहे.

दुधाला चांगला व योग्य दर मिळाला तर शेतकऱ्यांना सरकारी योजनांचा लाभ घेण्यासाठी उत्तेजन मिळेल. माझ्या सरकारने दुधाचे वितरण करण्यासाठी चांगले पर्याय उपलब्ध करून दिल्यामुळे दूध व्यावसायिकांना चांगले उत्पन्न मिळेल यांची खात्री आहे.

42. सभापती महोदय, मी पशुसंवर्धन आणि पशुसेवेसाठी असलेली तरतूद रु. 12,521 लाख वरून 14,531 लाख रुपये अशी वाढविलेली आहे. मी कामधेनू योजनेसाठी 2,000 लाख, वराहपालन सबसिडीसाठी 50 लाख रुपये, कुक्कूटपालन सबसिडीसाठी 70 लाख, दूधग्रामसाठी 50 लाख, हिरवा चारा खाद्याची तरतूद दुप्पट करून 60 लाख रुपये आणि आदिवासी भागाच्या विकासासाठी 600 लाख रुपये देण्याची तरतूद केली आहे.

43. सभापती महोदय, राज्यांत मासेमारी बंदीचा काळ जो आधी 47 दिवस होता तो जून 2013 पासून आमच्या सरकारने 61 दिवसांचा केलेला आहे. कालावधी वाढविल्यामुळे माश्यांच्या उत्पादनांत भरघोस अशी वाढ झालेली आहे.

44. सभापती महोदय, गोव्यात 'ऑर्नामेंटल फिश फार्मिंगच्या' माध्यमातून मासे स्थानिक बाजारात विक्रीसाठी तसेच निर्यात करण्यास भरपूर वाव आहे हे आमच्या लक्षात आलेले आहे. या व्यवसायात येणासाठी गोव्यातील तरूणांना प्रोत्साहन मिळावे म्हणून मत्स्यमारी खात्यातर्फे एक आदर्श ऑर्नामेंटल फिश फार्म स्थापन करण्यात येईल.

45. गोव्यातील जे तरुण 'ऑर्नामेंटल फिश फार्मिंग' व्यवसाय आपल्या उपजीविकेचे पर्यायी साधन म्हणून वापरू इच्छित आहेत त्यांच्यासाठी मायक्रोस्केल युनिट स्थापन करून प्रशिक्षण आणि तांत्रिक आधारासह 2.5 लाख रुपये आर्थिक आधार देण्याचा प्रस्ताव मी मांडत आहे. मत्स्यमारी खात्यामार्फत योग्य योजना तयार करण्यात येईल. त्यासाठी मी 2016-17 या वर्षासाठी 10 लाख रुपयांची आरंभी तरतूद केली आहे.

46. महोदय, खाऱ्या पाण्याच्या मानशीत मासे पिकिवण्यासाठी सध्या देण्यात येणाऱ्या आर्थिक आधार योजनेचा आणखी पुढे विस्तार करताना मी आता गोडया पाण्यातून मासे पिकिवण्यासाठीही आर्थिक आधार देण्याचा प्रस्ताव ठेवत आहे. या योजनेखाली बांधकाम, दुरुस्ती तसेच आवश्यक ती सामुग्री आणि खाद्य उपलब्ध करून देण्यात येईल. त्यासाठी मी 2016-17 या वर्षात 10 लाख रुपयांची तरतूद केली आहे.

47. महोदय, पारंपरिक रापणकरांसाठी त्यांची परंपरा सांभाळणे शक्य व्हावे आणि सध्याच्या पर्यावरणीय धोक्यात त्यांचे जीवन अधिक सुखाचे व्हावे, हा मुख्य हेतु नजरेसमोर ठेऊन मी 50 हजार रुपयेपर्यंतच्या मुल्याचे सिंगल नेट/लहान रापण आणि इतर संबंधित सामुग्री विकत घेण्यासाठी 50 टक्के अनुदान देण्याचा प्रस्ताव ठेवत आहे.

48. महोदय, यांत्रिक होड्यांच्या आधाराने मासेमारी करणाऱ्या पारंपरिक मासेमाऱ्यांनी आपला पेट्रोल कोटा सध्याच्या 1200 लिटरवरून 1700 लिटर करावा अशी मागणी केली होती. त्यांच्या

उत्पादनात भरघोस वाढ व्हावी आणि उत्पादनात मोठया प्रमाणात वाढ व्हावी म्हणून त्यांचा पेट्रोल कोटा मी 1200 लिटरवरून 1700 लिटर वाढविला आहे. त्याचबरोबर 51 हजार रुपयांचा वित्तीय आधार वाढविण्याचा प्रस्ताव मी ठेवत आहे.

49. खेकड्यांच्या उत्पादनाला स्थानिक आणि राष्ट्रीय बाजारात मोठी मागणी आहे. व्यावसायिक पातळीवर हे उत्पादन घेणाऱ्यांना गोव्यात मोठा वाव आहे. खारफुटी क्षेत्रात अश्या पद्धतीने खेकड्यांचे उत्पादन घेणाऱ्यांना माझे सरकार प्रोत्साहन देईल. त्या दृष्टीने स्वयंसाहाय्य गट, खाजगी व्यावसायिक आणि मासेमाऱ्यांना आवश्यक आर्थिक आधार देण्यात येईल. याच पद्धतीने खाडी आणि किनारपट्टी भागात कालवां आणि शिनाण्या यांचा व्यवसाय करणाऱ्यांनाही प्रोत्साहन देण्यात येईल. त्यासाठी मत्स्यमारी खात्यातर्फे खेकडे, शिनाण्या आणि कालवां यांचे उत्पादन करणाऱ्यांसाठी नवी योजना आखली जाईल. 2016-17 या आर्थिक वर्षासाठी मी 15 लाख रुपयांची आरंभी तरतूद केलेली आहे.

50. सभापती महोदय, मी डिझेलवर व्हॅट सबसिडी म्हणून 1,600 लाखांची तरतूद केलेली आहे. बोर्ड केरोसीन इंजिनच्या बदलावासाठी 400 लाख रुपये, मत्स्यमाऱ्यांच्या सुरक्षेसाठी 225 लाख रुपये, एकत्रित निधी म्हणून आऊटबोर्ड मोटर विकत घेण्यासाठी 500 लाख रुपये, राष्ट्रीय कल्याण निधीसाठी 90 लाख रुपये आणि जेटी बांधकाम आणि व्यवस्थापनासाठी 2,000 लाख रुपयांची तरतूद केलेली आहे.

शिक्षण, उच्च शिक्षण आणि तंत्रशिक्षण

51. सभापती महोदय, 'मी स्वतःला अपघाताने राजकारणी आणि इच्छेने शिक्षक' असे नेहमीच म्हणतो. यामुळे माझ्या हृदयात शिक्षणासाठी नेहमीच विशेष स्थान आहे. त्यामुळे अर्थसंकल्पातही शिक्षणासाठी विशेष स्थान असेल हे आणखी वेगळे सांगण्याची गरज नाही.

52. सभापती महोदय, भावी पिढीला आम्ही कोणते शिक्षण देतो त्यावर राज्याचे भवितव्य अवलंबून असते. मातृभाषेतून प्राथमिक शिक्षण देण्याच्या संकल्पनेला वैज्ञानिक आधार आहे आणि हा फक्त एक भावनिक विषय नाही. प्राथमिक शिक्षणाला प्रोत्साहन देणे हे सरकारचे धोरण आहे.

मुलांचे मन लगेच ज्ञान आत्मसात करते आणि शास्त्राचे मूलभूत घटक लगेचच समजून घेते. भौतिकशास्त्र, रसायनशास्त्र, गणीत या विषयांचे मूलभूत घटक मजबूत असल्याने मुलांनी हे घटक समजून घेणे गरजेचे असते. लहान मुलांना नवीन भाषा शिकणे तसेच विज्ञान आणि गणिताचे मूलभूत घटक त्याच भाषेत समजून घेणे असा दुहेरी ताण दिला नाही तर मुले ते लवकर आणि चांगल्या प्रकारे आत्मसात करू शकतील. कोकणी आणि मराठीतून प्राथमिक शिक्षणास उत्तेजन देण्यासाठी माझ्या सरकारने एक धोरणात्मक निर्णय घेतलेला आहे. त्यामुळे मातृभाषेतून शिक्षण देणाऱ्या प्राथमिक शाळांना आरंभी विशेष एकरकमी अनुदान म्हणून रुपये 12 लाख आणि शाळेत आवश्यक साधनसुविधांची सुधारणा करण्यासाठी तसेच संसाधने तयार करण्यासाठी पुढील पाच वर्षांपर्यंत दरवर्षी 1 लाख रुपये देण्याची तरतूद आहे. असे असले तरीही बऱ्याच शाळांना अनेक अडचणीमुळे या योजनेचा लाभ घेता येत नाही, असे आम्हाला दिसून आले आहे. या अडचणींवर मात करण्यासाठी मी कोकणी/मराठी माध्यम असलेल्या प्राथमिक शाळांना दरमहा प्रत्येक विद्यार्थ्यामागे 400 रुपयांचे विशेष अनुदान देण्याचा प्रस्ताव ठेवत आहे.

53. सभापती महोदय, सध्या एखादी मान्यताप्राप्त अनुदान न घेणारी प्राथमिक शाळा जर कोंकणी/मराठी माध्यम स्वीकारण्यास तयार असेल तर त्या शाळेलाही वरील योजनेचा लाभ देण्याचा प्रस्ताव मी ठेवत आहे.

54. तसेच गोवा शिक्षण विकास महामंडळातर्फे मुल्यावर्धित शिक्षण आणि योग प्रशिक्षणाचा विशेष कार्यक्रम राबविण्यासाठी गोवा शिक्षण विकास महामंडळाच्या वित्तीय नियतव्ययात (Outlay) वाढ करीत आहे. पहिल्या वर्षी अशा 100 शाळांसाठी अशा प्रकारे आर्थिक आधार उपलब्ध करून देण्यात येईल. अशा पद्धतीने मी गोवा शिक्षणविकास महामंडळासाठी वित्तीय खर्चाची तरतूद वाढविली आहे.

55. आमच्या विद्यार्थ्यांचे भवितव्या हे त्यांना दिलेल्या शिक्षणावर आधारित असते. उच्च शिक्षणाचे स्वप्न बाळगणाऱ्या मुलांचे स्वप्न पूर्ण करण्यासाठी आर्थिक आधार देणाऱ्या अनेक योजना आहेत. गुणवत्ता असलेल्या विद्यार्थ्यांचे विदेशात जाऊन शिक्षण घेण्याचे स्वप्न असते. परंतु आर्थिक अडचणीमुळे त्यांना ते शक्य होत नाही. गोवा विद्यापीठाच्या सल्ल्याने ज्या विद्यार्थ्यांच्या पालकांचे

वार्षिक उत्पन्न 5 लाखांपेक्षा कमी आहे त्यांच्यासाठी मी एक नवीन योजना सुरू करण्याचा विचार करीत आहे. या योजनेमुळे विदेशातील एका प्रसिद्ध विद्यापीठाच्या सहकार्याने विद्यार्थ्यांना एक सत्र पूर्ण करणे शक्य होईल, आणि याचा लाभ त्यांच्या गोवा विद्यापीठातील पुढील अभ्यासक्रमांना जोडण्यात येईल. या योजनेसाठी 2016-17 या वर्षी मी आरंभीची तरतूद म्हणून 30 लाख रुपये प्रस्तावित करत आहे.

56. सभापती महोदय, ''गुरुर्ब्रह्मा, गुरुर्विष्णू, गुरुर्देवो महेश्वरा'' असे वचन आहे. मुलांचे भवितव्य घडविण्याचे काम एक शिक्षक करतो. त्यासाठी कुशल आणि गुणवत्ताधारक अशा निवृत्त शिक्षकांना खास रोजगार देऊन सन्माननीय मानधन देणारी योजना सुरू करण्याचा प्रस्ताव मी ठेवत आहे. मात्र ही योजना म्हणजे निवृत्ती नंतरची सेवावाढ किंवा कंत्राटी नियुक्ती नसेल हे मी येथे स्पष्ट करतो. या योजनेसाठी 2016-17 वर्षाकरीता सध्या मी 25 लाख रुपयांची तरतूद करण्याचा प्रस्ताव ठेवत आहे.

57. सभापती महोदय, गोव्यात सध्या उच्च शिक्षणासाठी विद्यार्थी नोंदणीचे एकूण प्रमाण 26.4 टक्के एवढे आहे. भारतात उच्च स्तर असलेल्या राज्यांपैकी गोवा हे जरी एक राज्य असले तरी हे प्रमाण कमीत कमी 40 टक्क्यां पर्यंत वाढविण्याचे आमचे प्रयत्न आहेत. हे उद्दीष्ट ध्यानात ठेऊन माझे सरकार प्रत्येक जिल्ह्यात दोन मिळून एकूण चार केंद्रांत सायंकालीन महाविद्यालये सुरू करण्याची संकल्पना मांडत आहे. या उपक्रमासाठी चालू आर्थिक वर्षी मी 20 लाख रुपयांची तरतूद करण्याचा प्रस्ताव ठेवत आहे.

58. सभापती महोदय, गोवा शिष्यवृत्ती योजनेअंतर्गत शिष्यवृत्ती मिळविणाऱ्या विद्यार्थ्यांच्या संख्येत आणखी 10 विद्यार्थ्यांची भर घालण्याचा प्रस्ताव मी ठेवत आहे. या योजनेअंतर्गत निवड झालेल्यांना दोन वर्षासाठी 'युनिक फंडिंग विन्डो' चा लाभ मिळेल. जे विद्यार्थी शिक्षणात हुशार असुनही आर्थिक अडचणीमुळे दर्जेदार शिक्षण संस्थांमध्ये प्रवेश घेऊ शकत नाहीत त्यांना या योजनेचा फायदा होईल. त्याकरीता मी वित्तीय नियतव्ययात (Outlay) रुपये 300 लाखांची वाढ करत आहे.

59. सभापती महोदय, विशेष क्षमतेच्या मुलांच्या शाळांना आम्ही पूर्ण आधार देणे गरजेचे आहे. या संस्था समाजातील एका विशिष्ट वर्गाच्या गरजा भागविण्यासाठी सुरू केल्या असल्या तरी ती

तेवढीच कौतुकास्पद बाब आहे. अशा शाळांना मी पूर्ण पाठिंबा व्यक्त करीत त्या दिशेने एक पाऊल म्हणून या शाळांना काही अतिरिक्त विशेष सुविधा देऊन साधनसुविधांसाठी 'कर्ज स्वरुपात अनुदान' योजना लागू करीत आहे.

60. विशेष क्षमतेच्या मुलांचे भवितव्य घडविताना त्यांना पुढे चांगला रोजगार मिळावा आणि समाजाच्या मुख्य प्रवाहात त्यांचाही समावेश असावा या उद्देशाने त्यांच्यासाठी खास व्यावसायिक प्रशिक्षण देणाऱ्या समर्पित योजनेची कार्यवाही करण्याचा प्रस्ताव मी ठेवत आहे.

61. महोदय, देशातील एखाद्या मिलिटरी किंवा सैनिक शाळेत प्रवेश घेणाऱ्या गोव्यातील विद्यार्थ्यास दरवर्षी 20 हजार रुपये पर्यंतच्या फी ची परतफेड मिळते. गोव्यातील मुलांना मिलिटरी किंवा सैनिक शाळांमध्ये भरती होण्यासाठी प्रोत्साहन मिळावे या हेतुने ही मर्यादा 50 हजार रुपये पर्यंत वाढविण्याचा प्रस्ताव मी ठेवत आहे.

62. सभापती महोदय, गणीत विषयात गोव्यातील दहावीच्या विद्यार्थ्यांची बौद्धीकक्षमता राष्ट्रीय स्तरापेक्षा बरीच कमी आहे, असे राष्ट्रीय गुणवत्ता सर्वेक्षणात आढळून आले आहे. संकल्पनेतील स्पष्टता आणि विषय समजून घेण्याचा अभाव, ही यामागील कारणे आहेत. त्यासाठी शिक्षकांना त्यांच्या नोकरीपूर्व आणि सेवाकाळांत प्राशिक्षण देण्याचा व्यापक कार्यक्रम आयोजित करण्याचा प्रस्ताव मी ठेवत आहे.

63. सभापती महोदय, विविध स्तरावरील शिक्षकांसाठी असलेल्या उत्कृष्ट शिक्षक पुरस्कारांच्या संख्येत वाढ करण्याचा प्रस्ताव मी ठेवत आहे. तसेच यातील 50 टक्के पुरस्कार 45 वयोमाना खालील शिक्षकांसाठी देण्यात येतील. ज्यायोगे व्यावसायिक कारकिर्दीच्या मध्यावर असताना त्यांना त्यांच्या उत्कृष्टतेचा स्तर गाठण्यास उत्तेजन आणि प्रोत्साहन मिळेल.

64. महोदय, मी या अर्थसंकल्पात गोवा विद्यापीठासाठी 3975 लाख रुपये आणि गोवा शिक्षण मंडळास सक्षम बनविण्यासाठी 400 लाख रुपयांची तरतूद केलेली आहे. तसेच मी उच्च शिक्षणासाठी 100 लाख रुपये, संगणक प्रयोगशाळांचा दर्जा उंचावण्यासाठी 2,500 लाख रुपये, सर्वशिक्षा अभियानसाठी 2,500 लाख रुपये, राष्ट्रीय माध्यमिक शिक्षा अभियानासाठी 1,300 लाख

रुपये, राष्ट्रीय उच्च शिक्षण अभियान योजनेसाठी 1,600 लाख रुपये, माध्यान्ह आहार योजनेसाठी 1,300 लाख रुपये, लॅपटॉप योजनेसाठी 4,000 लाख रुपये, संत सोहिरोबानाथ आंबिये ज्ञानवृद्धी शिष्यवृत्ती योजना (बर्सरी योजना) करीता 300 लाख रुपये, बालभवनसाठी 400 लाख रुपये, विशेष गरजू विद्यार्थ्यांसाठी 450 लाख रुपये अनुदान, संजय स्कूलसाठी 640 लाख रुपये, विद्यार्थी समुपदेशन कार्यक्रमासाठी 400 लाख रुपये, कोकणी आणि मराठी प्राथमिक शिक्षण देणाऱ्या शाळांसाठी 500 लाख रुपये अनुदान देण्याची तरतूद केलेली आहे.

65. सभापती महोदय, 1966-67 वर्षी स्थापन झालेल्या गोवा अभियांत्रिकी महाविद्यालयाचे हे सुवर्णजयंती वर्ष आहे. या प्रतिष्ठेच्या महाविद्यालयाने असे अभियंते तयार केले ज्यांनी गोव्याचे नाव देशाबरोबरच जागतिक पातळीवर उज्ज्वल केले आहे. या महाविद्यालयातील कार्यक्रमांना आधार देण्यासाठी ''ENGICO Golden Jubilee Scheme'' या योजनेसाठी 200 लाख रुपये प्रस्तावित केलेले आहे. विद्यार्थी आणि तज्ञशिक्षकवर्गासाठी संशोधन आणि विकासासाठी हा निधी वापरण्यात येईल. विद्यार्थी प्रकल्पांना आधार देण्यासाठी Corpus फंड तयार करण्यात येईल. तांत्रिक चर्चासत्र आणि कार्यशाळांना आधार देणे तसेच विद्यार्थ्यांच्या सोयीसुविधांचा दर्जा वाढविण्यासाठी ही तरतूद असेल.

66. सभापती महोदय, गोमंतविभूषण चार्लस कुर्रीया हे गोव्याचे एक महान सुपूत्र होते. ज्यांना गोव्याबद्दल निस्सीम प्रेम होते. मी गोवा वास्तुशिल्पकलाशास्त्र महाविद्यालय, आल्तीनो, पणजी येथे चार्लस कुर्रीया अध्यासन केंद्र (Chair) स्थापन करण्याचा प्रस्ताव मांडत आहे. या अध्यासनाची स्थापना कला आणि संस्कृती खात्याच्या सध्याच्या योजनेअंतर्गत करण्यात येईल.

67. सभापती महोदय, कुंक्कळी येथे जमीन संपादित करुन तिचा ताबा यापूर्वीच एन.आय.टी. कडे दिलेला आहे. यामुळे आवश्यक त्या साधनसुविधा वापरून निर्धारित वेळेत काम पूर्ण होण्यास मदत होईल. याव्यतिरिक्त सरकारने गोव्यात आय.आय.टी. स्थापन करण्याकरीता जागा निश्चिती व भूसंपादनाची प्रक्रिया सुरू केलेली आहे. आयआयटी गोवाच्या स्थापनेसाठी आणि भूसंपादन प्रक्रियेसाठी मी 1000 लाख रुपयांची तरतूद केलेली आहे.

समाज कल्याण, महिला आणि बाल विकास आणि आदिवासी कल्याण

68. गृह आधार आणि लाडली लक्ष्मी या आमच्या सरकारच्या दोन मुख्य योजना आहेत. या योजनांमुळे राज्यातील महिला आणि मुलींना हे सरकार आपल्या सोबत आहे असा आत्मविश्वास दिलेला आहे. महोदय, गृह आधार योजनेखाली आजपर्यंत आम्ही 1,40,000 अर्जांना मान्यता दिलेली आहे. तसेच लाडली लक्ष्मी याजनेअंर्तगत सुमारे 34,000 अर्जांना मान्यता दिलेली आहे. त्याशिवाय माझ्या सरकारने ममता योजनेत बदल करून आर्थिक आधाराच्या रकमेत 25,000 रुपये पर्यंत वाढ केलेली आहे. हा आर्थिक आधार प्रत्येक मुलीला तिच्या जीवन काळात पाच टप्प्यांनी देण्यात येईल.

69. सभापती महोदय, जनतेचे सामाजिक जीवन सुरक्षित ठेवणे हे कुठल्याही सरकारचे मुख्य कर्तव्य असते, यावर आमच्या सरकारचाही विश्वास आहे. भाजप सरकारच्या मागील कार्यकाळात आम्ही वृद्धांना भुकेपासून मुक्ती आणि वृद्धापकालात त्यांना सन्मानाने जीवन जगता यावे या उद्देशाने दयानंद सामाजिक सुरक्षा योजना (DSSS) सुरु केली. या कार्यकाळात ही योजना आम्ही जास्तीत जास्त लोकांपर्यंत नेऊन मजबूत केलेली आहे. यापूर्वी नव्या अर्जांना तीन महिन्यातून एकदा मंजुरी देण्यात येत होती. त्यात बदल करून आता नव्या अर्जांना दर महिन्यात मंजुरी देण्यात येते. या योजनेची यशोगाथा संपूर्ण गोव्याला माहित आहे, त्यामुळे याबद्दल मी आणखी काही वेगळे सांगण्याची आवश्यकता नाही. आयुर्मर्यादेत झालेली वाढ हेच त्याचे स्पष्टीकरण आहे.

70. सभापती महोदय, गृह आधार योजनेमुळे आज बहुतांश घरांमध्ये महिलांना स्वाभिमानाने आणि विश्वासाने चूल पेटविणे शक्य झाले आहे. माझ्या सरकारला, महिलांना गृह लक्ष्मी म्हणून जे कष्ट सहन करावे लागतात त्यांची जाणीव आहे. त्यांच्या या योगदानाचा माझे सरकार आदर करीत आहे. महोदय, आर्थिक वर्ष 2016-17 साठी गृह आधार योजनेखाली महिन्याचा आधार 1200 रुपयांवरून 1500 रुपये करण्याचा विचार आहे. महोदय, जेव्हा आम्ही एका पुरूषाला आधार देतो तेव्हा तो आधार त्या पुरूषापुरताच मर्यादित असतो. मात्र जेव्हा आम्ही एका स्त्रीला आधार देतो तेव्हा तो आधार संपूर्ण कुटुंबासाठी केलेला असतो.

71. सभापती महोदय, लग्न होण्याच्या वयोमानात झालेली वाढ ही एका विकसित अर्थव्यवस्थेचे लक्षण आहे. लाडली लक्ष्मी योजनेतील वयाची अट सध्याच्या 40 वर्षांवरून 45 वर्षे करण्याचा प्रस्ताव मी मांडत आहे. ही वाढ 1 एप्रिल 2016 पासून लागू करण्यात येईल.

72. सभापती महोदय, मी दयानंद सामाजिक सुरक्षा योजनेसाठी 32,000 लाख रुपये, लाडली लक्ष्मी योजनेसाठी 12,600 लाख रुपये, गृह आधार योजनेसाठी 17,990 लाख रुपये, बाल पौष्टिकता कार्यक्रमासाठी 1,600 लाख रुपये, अंगणवाडी सेविकांना निवृत्ती लाभ देण्यासाठी 170 लाख रुपयांची अर्थसंकल्पीय तरतूद केलेली आहे. सामाजिक स्तरावर नियतव्यय (outlay) वाढवून एकूण 93,445 लाख रुपयांची तरतूद केलेली आहे. त्याशिवाय अनुसूचित जाती आणि अनुसूचित जमातीच्या काळात उपयोजनेखाली तरतूद केलेल्या नियतव्ययात (outlay) ही अतिरिक्त वाढ आहे.

73. महोदय, अनुसूचित जाती आणि जमातीच्या उपयोजनांसाठी विशेष अर्थसंकल्पीय तरतूद अहे. तसेच अनुसुचीत जाती आणि जमातीसाठी स्वतंत्र पूर्ण दर्जाचे खाते वावरत असले तरीही या योजना त्यांच्या पर्यंत पोहोचत नाहीत, परिणामी निधी विनावापर राहतो. त्यासाठी मी अनुसूचित जाती आणि जमातीच्या उपयोजना लागू करण्यासाठी तसेच निधीचा वापर व्हावा याकरीता प्रत्येक खात्यात विशेष कार्यदल समिती तयार करण्याचा प्रस्ताव मांडत आहे.

74. सभापती महोदय, हे वर्ष डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे 125 वे जन्मशताब्दी वर्ष असल्यामुळे माझे सरकार वर्षभर विविध कार्यक्रमानी ते साजरे करणार आहे. त्याकरीता सरकार समाज कल्याण खात्याच्या अधिकाराखाली राज्यस्तरीय मंडळ तयार करणार आहे. त्यानिमित्त माझ्या सरकारने हल्लीच आदिवासी कल्याण योजनेतील सर्व योजनांचा लाभ समाज कल्याण खात्या मार्फत विशेष आर्थिक तरतूद करून अनुसूचित जातीनाही देण्याच्या दृष्टीने विस्तार केलेला आहे.

75. सभापती महोदय, मी आदिवासी लोकांच्या विकासाअंतर्गत प्री मॅट्रीक स्कॉलरशिपसाठी 450 लाख रुपये, पोस्ट मॅट्रीक स्कॉलरशिपसाठी 400 लाख रुपये, आश्रम स्कूलांसाठी 700 लाख रुपये, गगनभरारी योजनेकरीता 375 लाख रुपये, शालांत परीक्षेतील गुणवंत विद्यार्थ्यांसाठी गुणवत्ता आधारित पुरस्कारांसाठी 100 लाख रुपये, विद्यालक्ष्मी योजनेकरीता 150 लाख रुपये, अनुसूचित

जमाती विद्यार्थी वसतीगृहासाठी 60 लाख रुपये आणि वनहक्क समितीची क्षमता वाढविण्यासाठी 100 लाख रुपयांची तरतूद केलेली आहे.

पर्यटन

76. सभापती महोदय, माझे सरकार गोवा राज्यात येणाऱ्या पर्यटकांची संख्या वाढविण्यास बांधील होते. त्यासाठी पर्यटन स्थळांचे ब्रँडिंग, मार्केटिंग आणि प्रोमोशन असे विविध प्रयत्न केल्यानंतर देशी पर्यटकांच्या संख्येत भरघोस वाढ झाली. वर्ष 2012 पासून आजपर्यंतच्या आमच्या कार्यकाळात ही वाढ 100 टक्क्यांपेक्षाही जादा झालेली आहे.

77. सभापती महोदय, 2014 वर्षी केंद्र सरकारने ई-पर्यटक व्हिसा सुविधा चालू केल्या बद्दल मी केंद्र सरकारचे आभार मानत आहे. या सुविधेमुळे आजपर्यंत आम्हाला 141 देशातील मिळून 80,928 प्रवासी पर्यटक मिळाले.

78. सभापती महोदय, गोव्यातील समुद्रकिनारे स्वच्छ आणि सुरक्षित ठेवणे हे माझ्या सरकारचे प्रयत्न होते.

मी अभिमानाने सांगू शकतो की, गोवा राज्यातील 111 समुद्रकिनारे तसेच मये तलाव आणि दूधसागर धबधबा या दोन्ही पर्यटन स्थळांवर मिळून सुमारे 600 जीवरक्षकांमार्फत जीवरक्षण सेवा देणारे गोवा हे पहिले राज्य आहे. या जीवरक्षकांनी वर्ष 2015 पर्यंत 1,656 जणांना जीवदान दिलेले आहे.

सभापती महोदय, समुद्रकिनारे स्वच्छतेचे काम चालू आहे आणि रोज तेथे स्वच्छता करण्यात येते. या कार्याला आम्ही संपूर्ण योगदान देतो. गेल्यावर्षी गोव्यातील 11 समुद्रकिनाऱ्यांची गणना देशातील सर्वोत्कृष्ट 25 समुद्रकिनाऱ्यात झाली. तसेच 5 समुद्रकिनाऱ्यांची गणना आशिया खंडातील पहिल्या 25 समुद्रकिनाऱ्यात झाली. आमच्या आगोंद आणि पाळोळे या दोन समुद्रकिनाऱ्यांची गणना आशिया खंडातील पहिल्या 10 समुद्रकिनाऱ्यात झाली आहे.

79. सभापती महोदय, माझ्या सरकारने विविध पर्यटन व्यवहाराकडे संबंधित वाहनांच्या नोंदणी/नुतनीकरणासाठी गोवा इलेक्ट्रॉनिक लि. च्या माध्यमातून ई-नोंदणी सुविधा चालू केली आहे.

एक खिडकी पद्धतीने सोपस्कार सोपे करून निश्चित वेळेत आणि कोणत्याही अडथळयाविना अर्ज हातावेगळे करणे करण्याकरीता उत्तर आणि दक्षिण गोव्यात मिळून दोन अत्याधुनिक नोंदणी सुविधा केंद्रे तयार केलेली आहेत.

80. सभापती महोदय, माझ्या सरकारने वर्ष 2012 पासून आजपर्यंत 2,777 लाख रुपये खर्चाचे 62 पर्यटन साधनसुविधा प्रकल्प तयार केलेले आहेत. केंद्र सरकारच्या स्वदेश योजनेखाली विशेष करून समुद्रकिनाऱ्यावर पर्यटन संबंधी साधनसुविधा निर्माण करण्याच्या उद्देशाने आम्ही सविस्तर प्रकल्प अहवाल केंद्रास सादर केलेला आहे आणि त्याद्वारे पहिल्या टप्प्यात कमीत कमी 100 कोटी रुपये मिळण्याची शक्यता आहे.

महोदय, मी पर्यटनाचे मार्केटिंग आणि प्रोमोशनसाठी 5,000 लाख रुपये आणि साधनसुविधांच्या विकासासाठी 8,000 लाख रुपयांची अर्थसंकल्पीय तरतूद केलेली आहे.

नागरी पुरवठा आणि ग्राहक व्यवहार

81. सभापती महोदय, माझ्या सरकारने गोव्यात अन्न सुरक्षा कायदा 2013 ची पूर्णपणे अंमलबजावणी केलेली आहे. तसेच त्या अंर्तगत 5,11,204 लाभधारकांना सामावून घेतलेले आहेत.

82. सभापती महोदय, माझ्या सरकारने गोवा राज्यात रेशनकार्डांचे 100% संगणकीकरण पूर्ण केलेले आहे हे सांगताना मला अतिशय आनंद होत आहे. यापैकी 96% कार्डे आधार क्रमाकांशी संलग्न झालेली आहेत. त्यामुळे राज्यातील नक्कल आणि नकली रेशन कार्डे पुर्णतः नष्ट झालेली आहेत.

83. सभापती महोदय, माझ्या सरकारने राज्यात स्वस्त धान्य दुकानांचे पूर्णपणे स्वयंचलित यंत्रणेत बदल करण्याचे काम हाती घेतले आहे. हे काम 2016-17 या आर्थिक वर्षात पूर्ण होईल. यापुढे माझ्या सरकारने राज्यातील सार्वजनिक पुरवठा यंत्रणेच्या माहितीची नोंद अत्यंत पारदर्शकतेने जनतेसाठी खुली केलेली आहे. ही माहिती सरकारच्या संकेतस्थळावर उपलब्ध आहे.

84. सभापती महोदय, अन्न सुरक्षा कायद्याअंतर्गत केंद्रीय सवलती मिळविणाऱ्या लाभार्थींची संख्या 5.32 लाख पर्यंत असणे बंधनकारक आहे. यासाठी पात्र असुनही बऱ्याच लोकांना या योजनेत

सामावून घेता येत नाही, या लोकांना राज्य खर्चाने या योजनेत सामावून घेण्याचा प्रस्ताव मी मांडत आहे. यासाठी अतिरिक्त खर्च दर वर्षी 663 लाख रुपये एवढा होणार आहे.

माहिती आणि प्रसिद्धी, कला आणि संस्कृती, पुराभिलेख आणि पुरातत्व

85. सभापती महोदय, माझ्या सरकारने राज्य मुख्य माहिती आयुक्त आणि दोन राज्य माहिती आयुक्तांची नियुक्ती करुन राज्य माहिती आयोग पूर्णतः सक्रीय केलेला आहे. दक्षिण जिल्ह्यातील लोकांना सोयीचे व्हावे म्हणून मडगाव येथे नवा जिल्हास्तरीय गोवा राज्य माहिती आयोग सुरू करण्याचा प्रस्ताव मी ठेवत आहे.

86. सभापती महोदय, आमचे सरकार निवृत्त पत्रकारांना दरमहा 6,000 रुपये निवृत्ती वेतन देत आहे. तसेच कुटुंबासाठी म्हणून 1000 रुपये दरमहा देण्यात येतात. पत्रकाराना त्यांच्या वयोमानानुसार दरमहा ठराविक रक्कम भरून या योजनेत सहभागी व्हावे लागत होते. महोदय, यापुढे दरमहा पैसे भरण्याची पद्दत बंद करण्याचा प्रस्ताव मी मांडलेला आहे आणि त्यासाठी आवश्यक ती अर्थसंकल्पीय तरतूद मी केलेली आहे.

सभापती महोदय, पत्रकार कुटुंब निवृत्ती वेतन वाढवून देण्याची मागणी दीर्घ काळापासून रखडलेली आहे. याची दखल घेवून मी पत्रकार कुटुंब निवृत्ती वेतनात 1000 रुपया वरून 3000 रुपये पर्यंत अशी भरीव वाढ प्रस्तावित करीत आहे.

87. सभापती महोदय, मी पत्रकार आणि प्रसारमाध्यमातील लोकांसाठी विविध योजनासाठी 310 लाख रुपयांची तरतूद केलेली आहे.

88. सभापती महोदय, आंतरराष्ट्रीय चित्रपट महोत्सव (IFFI) व्यावसायिक प्रायोजकांतर्फे पुरस्कृत व्हावा म्हणून माझे सरकार सर्व शक्यता पडताळून पाहात आहे. इफ्फी 2015 साठी आम्ही 1.25 कोटींचे रोख प्रायोजक मिळवू शकलो, आणि मला खात्री आहे की, पुढील तीन ते पाच वर्षात हा महोत्सव पूर्णपणे स्वबळावर होऊ शकेल. मी सर्व सुविधांसह PPP तत्वावर इफ्फी सचिवालय स्थापन करण्याचा प्रस्ताव ठेवत आहे. त्याकरीता आरंभी रक्कम म्हणून मी 100 लाख रुपयांची तरतूद केली आहे.

89. सभापती महोदय, गोव्यात प्रादेशिक चित्रपटांचे युग प्रारंभ झालेले आहे. गोव्यातील दिग्दर्शकांकडून गेल्या काही वर्षात दर्जेदार चित्रपटांची निर्मिती झालेली आहे. त्या दृष्टीने प्रादेशिक चित्रपटांना उत्तेजन देण्यासाठी मी 520 लाख रुपयांची तरतूद केली आहे.

90. सभापती महोदय, गोव्याच्या सांस्कृतिक वारशावर एक खास प्रकल्प राबविण्याचा माझा प्रस्ताव आहे. यामुळे सांस्कृतीची ओळख, आराखडा आणि समाजाचा सहभाग, छापील तसेच दृक-श्राव्य (ऑडियो व्हिज्युअल) यांचे संकलन आणि त्यांच्या विकासासाठीच्या योजना यांचा समावेश असेल. या प्रकल्पाच्या अंमलबजावणीसाठी UNESCO कडून आवश्यक ते तांत्रिक साहाय्य घेण्यात येईल.

91. सभापती महोदय, आम्ही शापोरा आणि हळर्ण येथील किल्ल्यांची सुधारणा करण्याच्या दृष्टीने याआधीच पाऊले उचललेली आहेत. मी बेतूल किल्ला तसेच नार्वे येथील सप्तकोटेश्वर मंदिर, बांदोडा येथील जैन वस्ती, तळावली येथील सेंट ॲना चर्च यांचा जिर्णोद्धार करण्याचा प्रस्ताव ठेवत आहे.

92. महोदय, मी राज्यातील विविध स्मारकांचे जतन करण्यासाठी 1,100 लाख रुपये आणि गोवा राज्य वस्तुसंग्रहालयाची नवीन इमारत बांधण्यासाठी 500 लाख रुपयांची तरतूद करीत आहे.

क्रीडा आणि युवा व्यवहार

93. सभापती महोदय, आम्ही केळबायवाडा – मये डिचोली, आंबेली-साष्टी, चोडण-तिसवाडी येथील क्रीडा मैदानांचे काम यापूर्वीच पूर्ण केलेले आहे. सांगे, अस्नोडा, बार्देश, सावळवाडा-पेडणे येथील क्रीडा प्रकल्पांचे काम तसेच मेणकुरे-डिचोली, सडा-वास्को, जेटी–वास्को, कोरगांव-पेडणे आणि चोपडे-पेडणे येथील क्रीडा मैदानांचे काम जोमाने सुरू आहे.

94. सभापती महोदय, राज्यातील क्रीडा सुविधांना बळकटी मिळावी म्हणून मी 36व्या राष्ट्रीय क्रीडा स्पर्धेसाठी गोवा क्रीडा प्राधिकरणातर्फे आंतरराष्ट्रीय दर्जाच्या सुविधा देण्याचा प्रस्ताव ठेवत आहे. त्यासाठी 28,230 लाख रुपये क्रीडा आणि युवा व्यवहारासाठी प्रस्तावित केले आहेत.

गृह निर्माण

95. सभापती महोदय, आपलें एक सुंदर घर असावे हे प्रत्येक व्यक्तीचे स्वप्न असते आणि प्रत्येक गोवेकराचे हे स्वप्न पूर्ण व्हावे हा माझ्या सरकारचा संकल्प आहे 'सर्वांसाठी घर' हा आमचा मंत्र आहे आणि प्रत्येक गोवेकरासाठी रास्त दराने घर देण्यास माझे सरकार बांधील आहे.

96. गोवा गृहनिर्माण मंडळ राज्यातील प्रत्येक तालुक्यात प्रत्येक व्यक्तीसाठी रास्त किंमतीत घेता येईल अशी गृहनिर्माण संकूले निर्माण करेल आणि यासाठी कुठल्याही तालुक्यात भूसंपादनात अडचण येत असेल तर सहज उपलब्ध असलेली सरकारी जमीन किंवा कोमुनिदाद जमीन गोवा गृहनिर्माण मंडळासाठी उपलब्ध करून देण्यात येईल.

97. सरकारी कर्मचारी आणि सरकारी मान्यताप्राप्त पत्रकारांसाठी गृहनिर्माणाच्या परवडण्यायोग्य योजना आहेत. मी सरकारी कर्मचारी आणि मान्यताप्राप्त पत्रकारांनी विकसित केलेल्या सहकारी गृह सोसायट्यांना जमीन रुपांतर खर्च, संबंधित स्टँप शुल्क आणि नोंदणी शुल्क या सूट देण्याचा प्रस्ताव ठेवत आहे. यामुळे त्यांना परवडण्यायोग्य घरांचा लाभ घेणे शक्य होईल. त्यासंबंधीची योजना आम्ही लवकरच अधिसूचित करणार आहोत.

सहकार

98. सभापती महोदय, सहकार निबंधकाकडून विशेष ई-गव्हर्नस कार्यक्रम राबविण्यात येईल. त्यामुळे राज्यातील सर्व सहकारी संस्था एकात्मीकृत पद्धतीने सहकार निबंधकाच्या कार्यालयाशी जोडण्यात येतील. त्याचप्रमाणे ऑनलाईन पद्धतीने नोंदणी आणि विवरण सादर करण्याची सुविधा उपलब्ध होईल. राज्यात कार्यरत असलेल्या सर्व सहकारी संस्थाच्या संगणीकीकरणावर अधिक भर देण्यात येईल.

99. सभापती महोदय, सध्या सहकारी संस्था निबंधकाअंतर्गत साहाय्यक निबंधकाच्या अधिकाराखाली पणजी, म्हापसा, फोंडा, मडगांव आणि केपे अशी 5 विभागीय कार्यालये कार्यरत होती. आता डिचोली येथे अतिरिक्त क्षेत्रीय कार्यालय सुरू करण्याचा मी विचार करीत आहे. त्यात डिचोली आणि सत्तरी तालुक्यांचा अंतर्भाव करण्यात येईल. हे तालुके यापूर्वी अनुक्रमे म्हापसा आणि फोंडा येथून कार्यरत होते.

पंचायत, नगरपालिका आणि ग्रामीण विकास

100. सभापती महोदय, 14 व्या वित्त आयोगाने वर्ष 2015-16 पासून पाच वर्षांसाठी रु. 12,000 लाख रुपये गोव्यातील ग्रामीण विकासासाठी राखून ठेवलेले आहेत. यात कचऱ्याची विल्हेवाट आणि स्वच्छता यावर जादा भर देणार आहोत. प्रत्येक पंचायतीने पूर्ण पंचायत परिसरात कचऱ्याची विल्हेवाट आणि स्वच्छतेसंबंधी विशेष घटकांचा अंतर्भाव करून ग्रामपंचायतींच्या विकासाचा आलेख तयार करणे गरजेचे आहे. हे उद्दीश्ट साध्य करण्यासाठी मी 1000 लाख रुपयांची तरतूद केली आहे.

101. सभापती महोदय, दीनदयाळ पंचायतीराज साधनसुविधा विकास योजनेअंतर्गत ग्रामपंचायत पातळीवर आम्ही साधनसुविधा प्रकल्प सुरू केले आहेत. 2016-17 या वित्तीय वर्षात या योजनेखाली आणखी 50 साधनसुविधा प्रकल्प सुरू करण्याचा प्रस्ताव ठेवला आहे.

102. सभापती महोदय, महिला स्वयंसहाय्य गटाना त्यांची उत्पादने विकण्यास आणि प्रदर्शित करण्यासाठी तालुका तसेच ग्रामपातळीवर राष्ट्रीय ग्रामीण उपजीविका मोहीमेंतर्गत (NRLM) स्त्रीशक्ती योजना अधिक मजबूत करण्याचा प्रस्ताव मी ठेवत आहे. या महिला स्वयंसहाय्य गटांना त्यांची कार्यक्षमता आणि कौशल्य विकासासाठी आवश्यकते नुसार प्रशिक्षण देण्याची माझी इच्छा आहे. त्यासाठी प्रत्येक तालुक्यात प्रशिक्षण सुविधा उपलब्ध करून देण्यात येईल.

103. सभापती महोदय, मी MGNREGA (मनरेगा) करीता 1,181 लाख रुपयांची तरतूद, इंदिरा आवास योजनेकरीता 1000 लाख रुपयांची तरतूद आणि गोवा ग्राम समृद्धी योजनेकरीता 800 लाख रुपयांची तरतूद प्रस्तावित केली आहे.

104. सभापती महोदय, आज या पवित्र सभागृहास सांगण्यास मला खूप आनंद होत आहे की, अटल मिशन फॉर रिज्युविनेशन अँड अर्बन ट्रान्स्फॉर्मेशन (AMRUT) योजनेअंतर्गत पणजी शहरासाठी केंद्राचा वाटा म्हणून 2970 लाख रुपयांची रक्कम दिलेली आहे. दुसऱ्या टप्प्यात पणजी शहराची निवड होईल याचा मला पूर्ण विस्वास आहे. यासाठी या प्रकल्पासाठी आवश्यक ती आर्थिक तरतूद मी केलेली आहे.

105. महोदय, नगरपालिका प्रशासन आणि शहर विकासासाठी मी 33,715 लाख रुपयांची तरतूद केलेली आहे.

वाहतूक आणि नागरी उड्डाण

106. सभापती महोदय, माशेल आणि पेडणे येथे बसस्थानकांची बांधकामे प्रगतीपथावर आहेत. तसेच म्हापसा व मुरगाव येथेही अत्याधुनिक बसस्थानक आणि सांखळी येथे मिनी डॅपो बांधण्याचे काम हाती घेतले आहे.

107. महोदय, आमच्या एकमेव अशा मोटारसायकल पायलटाप्रमाणेच रिक्षा चालकही कित्येक वर्षांपासून पर्यायी वाहतूक करतात. पण एवढी वर्षे समाजसेवा करूनसुद्धा वृद्धापकाळात त्यांना योग्य अशी मिळकत मिळत नाही. महोदय, सध्या मोटारसायकल पायलटांसाठी चालू असलेली निवृत्ती वेतन योजना या रिक्षा चालकांसाठीही विस्तारित करण्याचा प्रस्ताव मी ठेवत आहे.

108. सभापती महोदय, वाहतूक क्षेत्रात मी कदंब वाहतूक महामंडळासाठी एकूण 6,200 लाख रुपयांची तरतूद केलेली आहे. खासगी बसचालक मालकांना इंधन सबसिडीसाठी 1,000 लाख, बस बदली योजनेसाठी 500 लाख रुपये आणि नव्या बसस्थानकाच्या बांधणीसाठी 2,000 लाख रुपयांची तरतूद करण्यात आली आहे.

109. सभापती महोदय, जानेवारी 2016 मध्ये बिल्डरांची यादी निश्चित करून पेडणे तालुक्यातील मोपा येथे पीपीपी तत्वावर ग्रीनफिल्ड आंतरराष्ट्रीय विमानतळ बांधण्यासाठी इच्छा प्रस्ताव दिलेला आहे. माझे सरकार यशस्वी बोलीधारक निश्चित झाल्यानंतर मोपा येथील प्रस्तावित विमानतळ बांधण्यासाठीच्या कामाचा निवाडा देईल. मी नागरी उड्डाणासाठी 146.22 कोटीची तरतूद केलेली आहे.

साधनसुविधा, सार्वजनिक बांधकाम आणि पाणी पुरवठा

110. सभापती महोदय, राज्याच्या विकासात साधनसुविधांचा फार महत्वाचा वाटा असतो. राज्यात दर्जेदार साधनसुविधा निर्धारित वेळेत उपलब्ध करून देण्याची खात्री माझे सरकार देत आहे. आज गोवा राज्यात साधनसुविधांची कमतरता नाही. माझे सरकार गोमंतकीयांसाठी आणखी अनेक दर्जेदार साधनसुविधा उपलब्ध करून त्या विकसित करण्याचा प्रयत्न करीत आहे.

111. सभापती महोदय, माझ्या सरकारने गोवा साधनसुविधा विकास महामंडळ आणि सार्वजनिक बांधकाम खात्यातर्फे 5,000 कोटी रुपयेपेक्षा जादा रक्कम खर्च करून रस्ते, पूल, साकव, पाणीपुरवठा आणि स्वच्छता अशा विविध क्षेत्रात साधनसुविधा निर्माण करणारे विकास प्रकल्प पूर्णत्वास नेले आहेत. त्याशिवाय केंद्र सरकारच्या NH17 आणि 4A चे प्रकल्प केंद्र सरकारच्या मदतीने पूर्ण केलेले आहेत.

112. सभापती महोदय, माझ्या सरकारने गत 4 वर्षात 11 पूल बांधलेले आहेत. यात केळशी, असोळणे, केपे, हडफडे, बागा, कालवी, हळदोणे, दांडो-मळा, सावरकटा हे पूल चार वर्षात पूर्ण झालेले आहेत, हे या पवित्र सभागृहात घोषित करताना मला अत्यानंद होत आहे.

113. सभापती महोदय, मडकई येथील खारवाडा आणि करंजाळे या भागाना जोडणारा 16.32 कोटी रुपये खर्चाचा दुपदरी पूल, मांडवी नदीवरील सावई-वेरे आणि कोठंबी गावाना जोडणारा 21.00 कोटी रुपये खर्चाचा "हाय लेव्हल रोड ब्रिज" व त्याचे जोडरस्ते, मोले येथील पलस्कटो (म्हैसाळ) भागातील 5.8 कोटी रुपये खर्चाचा पूल, आंबेधुल्लय सावर्डे येथील 7.97 कोटी रुपये खर्चाचा पूल, दांडो सांगे येथील 10 कोटी रुपये खर्चाचा पूल, अशा अनेक पुलांचे बांधकाम 2016-17 वर्षी हाती घेण्याचा प्रस्ताव मी या सभागृहात मांडत आहे.

114. राष्ट्रीय महामार्ग विकास कार्यक्रमाखाली (NHDP-Phase III) NH-4A तसेच NH-17 च्या चौपदरीकरण प्रकल्पाना तत्वत: मान्यता दिलेली आहे. विस्तृत प्रकल्प अहवाल आणि आखणी विचाराधीन आहे. या कामाना अंतिम स्वरूप देण्यापूर्वी सर्व संबंधित घटकांना मी विश्वासात घेणार आहे.

115. मी या सभागृहास कळवू इच्छितो की, 2016-17 वर्षी माझ्या सरकारला केंद्र सरकारकडून रस्ता सुरक्षा योजनेखाली 260.00 कोटी रुपये, भारतमाला प्रकल्पाखाली 200 कि. मी. लांबीच्या रस्त्यासाठी 2500.00 कोटी रुपयांची मंजूरी मिळण्याची अपेक्षा आहे. नवे राष्ट्रीय महामार्ग NH 17C (करासवाडा ते उसगाव), NH-4A आणि NH-17B चे लिंक (फोंडा ते बोरी) आणि NH-17D (सांखळी ते कुळे) ज्यांची लांबी एकूण 100.5 कि. मी. असेल, त्यांचा राष्ट्रीय महामार्गात समावेश करण्यात येईल.

116. सभापती महोदय, 47.5 एमएलडीचा 108 कोटी रुपयांचा वास्को, मडगाव आणि कोलवा येथील मलनिस्सारण प्रकल्प, मडगाव, म्हापसा आणि बागा येथील 17.5 एमएलडी 23 कोटी रुपयांचा मलनिस्सारण प्रकल्प जायकाच्या साहाय्याने 2016 पर्यंत पूर्ण करण्यात येईल.

117. सभापती महोदय, 2016-17 वर्षात फोंडा, कोलवा मलनिस्सारण योजना II, पर्वरी मलनिस्सारण योजना, पाटो येथील मलनिस्सारण प्रकल्प हातात घेऊन प्राधान्याने नियोजित वेळेत पूर्ण करण्यात येतील.

118. सभापती महोदय, सध्या अस्तित्वात असलेल्या शौचालय योजनेअंतर्गत आम्ही 17562 शौचालये बांधलेली आहेत. केंद्राच्या स्वच्छ भारत अभियानाअंर्तगत असलेली सध्याची योजना मी बंद करण्याच्या विचारात आहे. स्वच्छ भारत योजनेअंतर्गत नवी योजना लवकरच अधिसूचित होणार आहे. त्याअंतर्गत दरवर्षी 25000 शौचालये बांधण्यात येतील.

119. सभापती महोदय, आमचे राज्य हे पाणी पुरवठा क्षेत्रातील एक सक्षम आदर्श राज्य म्हणून ओळखले जाते. केंद्र सरकारच्या निकषापेक्षा पाणी पुरवठ्याचे आमचे निकष उच्चस्तरीय आहेत. सर्वांना 24X7 अखंड पाणी पुरवठा व्हावा असा माझ्या सरकारचा दृष्टीकोन आहे.

120. सभापती महोदय, अस्नोडा येथे 20 कोटी रुपये खर्चाचा 50 MLD जलशुद्धीकरण प्रकल्प पूर्ण क्षमतेन सुरू केला आहे. वास्कोतील पाणीपुरवठ्यात सुधारणा करण्यासाठी 10 कोटी रुपये खर्च करून पूर्ण समर्पित असा 10 MLD जलशुद्धीकरण प्रकल्प वेर्णा येथे सुरू करण्यात आला.

121. सभापती महोदय, साळावली, म्हैसाळ, गांजे येथील 162 एमएलडी जलशुद्धीकरण प्रकल्प 362 कोटी रुपये खर्च करून माझ्या सरकारच्या कार्यकाळात पूर्ण होईल.

122. सभापती महोदय, तुये इलेक्ट्रॉनिक सीटीसाठी 12 कोटी रुपये खर्चाचा 10 MLD जलशुद्धीकरण प्रकल्प (Pressure filter) प्राधान्याने पूर्ण करण्यात येईल. तसेच तुये येथे अतिरिक्त 20 MLD प्रकल्प सुरू करण्याचा प्रस्ताव आहे.

123. सभापती महोदय, पर्वरी मतदारसंघाची पाणीपुरवठा स्थिती सुधारण्यासाठी 12 कोटी रुपये खर्च करून 10 MLD पाणीपुरवठा प्रकल्प 2016-17 पर्यंत सुरू करण्याची योजना आहे. तसेच पर्वरी परिसरात पिण्याच्या पाण्याची गरज भागविण्यासाठी विना प्रक्रिया पाणीपुरवठा योजनेखाली सुमारे 20 कोटी खर्चाचा 20 MLD प्रकल्प 2016-17 वर्षी सुरू करण्याचा प्रस्तावही मांडत आहे.

124. सभापती महोदय, 2016-17 वर्षी मी चांदेल, वाडे, काणकोण, गिरी येथे 45 MLD 172 कोटी रुपये खर्चाचे जलशुद्धीकरण प्रकल्प कार्यान्वित करणार आहे.

125. सभापती महोदय, augment ग्रामीण पाणी पुरवठ्या संदर्भात माझे सरकार सौर उर्जेवर आधारित 'ड्युएल पंप सोलर पावर' पाणीपुरवठा 100 प्रकल्प 20 कोटी रुपये खर्च करून कार्यान्वित करण्याचा प्रस्ताव ठेवत आहे. या प्रकल्पास भारत सरकारचे 50% साहाय्य असेल.

आरोग्य

130. सभापती महोदय, असे म्हटले जाते की, ''Life is not merely being alive, but being well.'' माझे सरकार, आरोग्य हा माणसाचा मूलभूत अधिकार आणि सर्जनशिल जीवनाचे सार आहे, असे मानते.

131. सभापती महोदय, आरोग्य क्षेत्रातील सर्वात मोठे यश म्हणजे गोवा वैद्यकीय महाविद्यालयात Cardiology and Cardio Thoracic युनिटची स्थापना करणे हे होय. यावेळी मी एका गोष्टीचा उल्लेख करू इच्छितो ती म्हणजे, या क्षेत्रातील तज्ञ असलेल्या आमच्या भूमिपूत्रांनी या वैद्यकीय सेवेत स्वतःला समर्पित केल्यामुळेच आम्हाला हे यश प्राप्त झालेले आहे.

132. सभापती महोदय गोवा वैद्यकीय महाविद्यालयात 450 खाटांचा स्वतंत्र सुपरस्पेशालिटी ब्लॉक स्थापन करण्याचा माझ्या सरकारचा विचार आहे. यात सध्या अस्तित्वात असलेल्या सुपरस्पेशालिटी ब्लॉकला जोडूनच Oncology, Liver Transplant, Endocrinology या सारखे नवीन विभाग स्थापन करण्यात येतील आणि सध्या असलेल्या साधनसुविधेत अतिरिक्त खाटी उपलब्ध करण्यात येतील.

133. सभापती महोदय, मी गोवा वैद्यकीय महाविद्यालयासाठी पुस्तके आणि मासिके घेण्यासाठी 150 लाख रुपयांची तरतूद केलेली आहे. तसेच 5100 लाख रुपये वितरण आणि सामुग्रीसाठी, 2200 लाख रुपये बांधकामांसाठी, 400 लाख रुपये नवीन उपकरणांसाठी तसेच 3500 लाख रुपयांची तरतूद गोवा दंत महाविद्यालय इमारत बांधकामाच्या दुसऱ्या टप्प्यासाठी केलेली आहे.

134. माझ्या सरकारने आरोग्याची काळजी घेण्याच्या उद्देशाने दीनदयाळ स्वास्थ्य विमा योजना आखलेली आहे. या योजनेत 443 वैद्यकीय प्रक्रिया आणि अनेक असाध्य रोगांवर उपचार हे या योजनेचे वैशिष्ट्य असेल. ही योजना वैशिष्ट्यपूर्ण असण्याचे कारण म्हणजे त्यात मानसोपचार सुविधांचाही समावेश आहे. जी आजच्या काळाची गरज आहे. या योजनेची व्याप्ती आम्ही AIIMS, NIMHANS, टाटा मेमोरियल हॉस्पिटल, CMC वेळ्ळूर, NEIGRIHMS शिलोंग, PGIMER चंदीगड, JIPMER पुडुचेरी येथील सर्व निवडक खासगी इस्पितळांना लागू करणार आहोत.

135. सभापती महोदय, दर्जात्मक परिचारिका सेवा देणे हे माझ्या सरकारचे प्राधान्य असेल. याआधीच वेगवेगळया परिचारिका अभ्यासक्रमाच्या जागा आम्ही वाढविलेल्या आहेत. आता 100 जाग्यांची क्षमता असलेल्या अंडर ग्रेज्युएट पातळीवरील नवीन परिचारिका मडगाव जिल्हा इस्पितळात जून 2017 पासून सुरू करण्याचा विचार आहे.

136. पिर्ण येथे 12 खाटींची प्राथमिक आरोग्य केंद्राची नवी इमारत, कासावली येथे 44 खाटींची प्राथमिक आरोग्य केंद्राची नवी इमारत, मये येथे प्राथमिक आरोग्य केद्राचा विस्तार, शिवोली येथील प्राथमिक आरोग्य केंद्राच्या विस्तारीत केंद्राचे काम, भटपाल-काणकोण येथील उपआरोग्य केंद्राचे बांधकाम, सुर्ल-डिचोली येथील उपआरोग्य केंद्राचे बांधकाम, राष्ट्रीय आरोग्य मोहिमेअंर्तगत जिल्हा इस्पितळांनी कार्डियाक केअर विभागाची स्थापना, पर्वरी येथे नवीन प्राथमिक आरोग्य केंद्र, खोर्ली येथील प्राथमिक आरोग्य केंद्रात दंतवैद्यकीय विभाग स्थापन करणे, इत्यादी सेवा या आर्थिक वर्षी सुरू करण्याचा प्रस्ताव मी ठेवत आहे.

कामगार, रोजगार, उद्योग आणि खनिज

137. रोजगार हा एक महत्वाचा असा घटक ज्यावर माझे सरकार जास्त भर देते. आवश्यक असे कौशल्य असलेल्या गोव्यातील युवकांना रोजगार मिळविण्यासाठी मी खुप संधी उपलब्ध करून

दिल्या आहेत. आम्ही इतिहास बघितल्यास गोव्याचे औद्योगिकीकरण 80 आणि 90 मध्ये कितीतरी रोजगाराच्या संधी घेऊन सुरू झाले होते. पण आवश्यक ते कौशल्य नसल्यामुळे स्थानिक लोकांना सामावून घेऊ शकलो नाही. त्यामुळे स्थलांतर करणे भाग पडले.

138. आज आम्ही एका नवीन गुंतवणूक संधीकडे पोहोचलो आहोत. मला इतिहासाची पुनरावृत्ती करायची नाही. हे लक्षांत घेऊन ग्रीनफिल्ड एअरपोर्ट डेव्हलॉपर गोव्याच्या युवकांना योग्य प्रशिक्षण देईल याची मला खात्री आहे. त्यामुळे स्थानिक युवकांना या प्रकल्पाचा लाभ मिळेल.

तसेच, निदान 5000 युवकांना पर्यटन, आरोग्य, नौका परिवहन, नागरी उड्डाण, औषध उत्पादन या क्षेत्रात अत्यंत गरजेच्या अश्या कौशल्यावर आधारीत प्रशिक्षण देण्याचा निर्णय मी घेतला आहे. यामुळे ‘Make In India’ आणि ‘Start Up India’ योजनांना सहाय्य देणारे योग्य ते मनुष्यबळ तयार करण्याच्या सरकारच्या प्रयत्नांना यश मिळेल. या माझ्या प्रयत्नांना कौशल्य विकास आणि संरक्षण संस्था मंत्रालयाने पूर्ण सहकार्य करण्याचे आश्वासन दिले आहे. यासाठी योग्य ती आर्थिक तरतूद मी केली आहे.

139. काही कारणामुळे मंदी किंवा बंद पडलेल्या कारखान्यांत काम करणारे लोक रोजगारास मुकतात. आधीच निर्णय घेतल्यानुसार या कारखान्यांचे पुनरुत्थान करण्यासाठी जी योजना आम्ही केली ती अंमलबजावणीसाठी तयार आहे. ही योजना आम्ही 1 एप्रिल, 2016 पर्यंत कार्यान्वीत करणार. कारखाने मंदी किवा बंद पडलेल्या कारणाने लोक रोजगारास मुकणार नाही याची दक्षता आम्ही घेतलेली आहे.

140. सरकाराच्या ‘Make In India’ आणि ‘Start Up India’ योजनांची यशस्वी अंमलबजावणी करून ‘सुलभपणे व्यवसाय करणे’ येथे अपरिहार्य होते. ज्यामुळे GDP च्या उत्पादन क्षेत्रातील हिस्सा वाढणार. यामुळे सर्जनात्मक उपाय आणि आगळया-वेगळया कल्पना चालीस लावणे खूप गरजेचे. हे सर्व लक्षांत घेऊन मी खालील गोष्टी करू इच्छितो :

(अ) मी इन्वेस्टमेंट प्रोमोशन बोर्डाने दिलेल्या सगळया मान्यतेची नोंद घेईल आणि ठरावीक वेळात अंमलबजावणी करील ह्या इच्छेने एक इलॅक्ट्रॉनिक मॉनिटरिंग सिस्टम सुरू करण्याचा निर्णय घेतला.

(ब) मी IDC बोर्डाला जास्त अधिकार देऊन आणि नियमात बदल करून या अडचणी दूर करू इच्छितो. यामुळे IDC कडे व्यवहार करणे सोपे होईल.

(क) मी इन्वेस्टमेंट प्रोमोशन बोर्डातर्फे एक खास विभाग स्थापन करू इच्छितो. जो सुरवातीपासून उद्दिश्ट साध्य होईपर्यंत मार्गदर्शन करेल. त्यांना व्यावसायिक, प्रशासकीय, प्रौद्योगिकी आणि आर्थिक पाठबळ तसेच 50 लाख रुपये एवढे मूळ भांडवल दिले जाईल. या वर्षी या कामासाठी स्थापन केलेल्या केंद्रातर्फे अश्या तरेचे 100 व्यवसाय सुरू करण्याचा प्रस्ताव मी मांडतो. हा प्रकल्प इन्वेस्टमेंट प्रोमोशन बोर्डाच्या प्रशासकीय नियंत्रणा खाली सुरू करणार. या कामासाठी मी अर्थसंकल्पांत ₹ 15 कोटीची तरतूद केली आहे.

141. सभापती महोदय, मी मुख्यमंत्री रोजगार योजना म्हणजेच डॉ. वर्गीस कुरियन योजना आणखीही बळिश्ट करून पूर्ण लाभ देऊ इच्छितो. यासाठी मी सद्याची योजना पूर्णपणे दुरुस्त करून सगळी प्रक्रिया सोपी आणि सुटसुटीत करून आणि यातील अडथळे दूर करू इच्छितो. मी मुख्यमंत्री रोजगार योजनेअंतर्गत उद्योग क्षेत्रातील तज्ञांचे क्रियाशील दळ तयार करू इच्छितो. तसेच या योजनेअंतर्गत असलेली कर्ज मर्यादा व्यावसायिकांसाठी आणि तांत्रिक पात्रता असलेल्या व्यक्तीसाठी 20 लाख रुपयावरून 25 लाख रुपये वाढ करू इच्छितो. इतर व्यक्तींसाठी ₹ 15 वरून 20 लाख करतो आणि स्वयंसाहाय्य गटांसाठी ₹ 50 वरून 75 लाख वाढवितो आणि पार्टनरशीप फर्मांना 25% सबसिडी देतो. ही योजना आर्थिक विकास महामंडळाकडून कार्यान्वित होईल. या योजनेसाठी मी ₹ 3,500 लाखांची तरतूद केली आहे.

142. सभापती महोदय, सध्या सरकारी नोकरीसाठी जास्तीतजास्त वयोमर्यादा 40 वर्षे एवढी आहे. असे असले तरी, सध्याच्या परिस्थितीत गोव्यातील जास्त युवक नोकरीसाठी पात्र असून देखील वर्षे पूर्ण झाली या कारणामुळे सरकारी रोजगारा पासून वंचित राहतात. या आयुर्मर्यादेसाठी शिक्षित युवकांमध्ये एक प्रकारची निराशा येते. ही सामाजिक वस्तुस्थिती लक्षात घेऊन मी कुठल्याही सरकारी नोकरीसाठी आयुर्मर्यादा 40 वर्षावरून 45 वर्षांपर्यंत वाढवितो.

143. राज्यात कायदेशीरपणे रेती काढणे सुरू व्हावे या हेतूने उत्तर आणि दक्षिण गोव्यातील मुख्य नदीत एकूण 24 जागा निश्चित केल्या आहेत. यासाठी गेल्या काही वर्षापासून तात्पुरत्या स्थगित केलेल्या रेती काढण्याच्या प्रश्नावर तोडगा निघेल.

वीज

144. सभापती महोदय, राज्यातील वीज वापराच्या औद्योगिक, व्यावसायिक आणि घरगुती गिऱ्हाईकांच्या बाबतीत आमच्या सरकारच्या कार्यकाळात वीज क्षेत्रात बरीच प्रगती झाली आहे.

145. याआधी पूर्ण दक्षिण गोव्यात शेल्डें वीज उपकेंद्रांतून वीज पुरवठा केला जात होता. आतां औद्योगिक वापर आणि पर्यटन व्यवसायाकरिता विजेच्या दाबात वाढ झाल्यामुळे कुंकळ्ळी येथे नवीन वीज उपकेंद्र स्थापन केले आहे. यासाठी दक्षिण गोव्यात वीज वितरणाच्या दर्ज्यात सुधारणा झाली आहे. भुमिगत केबलिंगाचे प्रकल्प आम्ही हाती घेतले आहेत आणि त्याकरिता मी आर्थिक तरतूद केली आहे.

वन

146. सभापती महोदय, गोव्यात जंगलतोडीसारख्या विषयावर खूपच चर्चा होत आहे. चर्चा झाली पण हल्लीच भारत वन सर्वेक्षणात इंडिया स्टेट ऑफ फोरेस्ट रिपोर्ट-2015 यांनी एक अहवाल सादर केला त्यात 2013 वर्षाच्या तुलनेत गोव्याच्या वनक्षेत्रात 5 चौरस कि.मी. वाढ झाली आहे.

147. आमचा नैसर्गिक वारसा/दायज आणि पर्यावरण सांबाळण्यासाठी माझे सरकार कटिबद्ध आहे. समुद्री कासवांचे चांगल्या प्रकारे संवर्धन व्हावे म्हणून संबंधित क्षेत्र राखून ठेवण्यासाठी माझे सरकार गालजीबाग समुद्र किनाऱ्याजवळ सुमार 15.57 हॅक्टर जमीन संपादीत करण्याचे प्रक्रियेंत आहे. खाजगी मालकांकडून जमीन विकत घेऊन समुद्र किनारा आरक्षित करणारे देशातील आमचे पहिलेच राज्य असेल. गालजीबाग क्षेत्राचा आता विशेष तऱ्हेने विकास करून पर्यटनाच्या दृष्ट्या बदल केला जाईल. यासाठी संकटात सापडलेल्या समुद्री कासवांचे संवर्धन करून आणि योग्य विकास करणारे गोवा हे एक चांगले उदाहरण असेल.

148. सभापती महोदय, गालजीबाग येथे कासव संवर्धन करण्यासाठी मी 1760 लाख रुपयांची तरतूद केली आहे. तसेच, काजूचा कायाकल्प करण्यासाठी 150 लाख रुपये वाढीव नियतव्यय (outlay) तसेच साळावलीच्या बॉटनिकल गार्डनसाठी अनुदान वाढवून ते 225 लाख रुपया केले आहे.

बंदर आणि नदी परिवहन

149. पणजी क्षेत्रात बंदर कप्तान जेटीचे नवीन बांधकाम 2012-13 या वर्षी सुरू केले होते ते आता पूर्ण होऊन कार्यान्वित झाले आहे. या साठी ₹ 15.02 कोटी एकूण खर्च झाला. पणजी बंदरात राहणाऱ्या विदेशी बोटीबरोबर व्यवहार करण्यास या बोटींचा वापर करणार.

150. मी ₹ 1500 लाख बंदर कप्तान जेटी पणजी यांच्या टर्मिनल इमारत बांधकामासाठी ठेवलेले आहेत. ₹ 250 लाख दिपस्तंभांचे बांधकाम आणि दुरुस्तीसाठी, ₹ 500 लाख वेगवेगळया जेटींच्या बांधकाम आणि व्यवस्थापनासाठी आणि ₹ 500 लाख, खोदकाम आणि गाळ उपशासाठी ठेवलेले आहेत.

शहर आणि नगर नियोजन

151. सभापती महोदय, यापूर्वीं जाहीर केल्या प्रमाणे साधनसुविधा करासंबंधीच्या योजना काही प्रशासकीय अडचणीं मुळे कार्यान्वित होऊ शकल्या नाहीत. या वर्षी मी सर्व प्रकारच्या बांधकामासाठी लागू करण्याचे ठरवित आहे. जेथे साधनसुविधा कर अतिरिक्त 1 लाख रुपये दिलेले आहेत 75% परत केल्या आहेत आणि डेवलोपरांना वीज, पाणी पुरवठा, स्वच्छता इ. साधनसुविधा दिलेल्या आहेत. डेवलोपरांना बांधकामाच्या ठिकाणी ही योजना 01.04.2014 पासून लागू करण्यात येईल. या सोयीसुविधांसाठी डेवलोपरने केलेला खर्च तसेच साधनसुविधासाठी दिलेला कर 75% जो कमी असेल असा तो डेवलोपरांना परत करण्यात येईल. कब्जा न घेतलेल्या युनिटांचा अथवा सहकारी गृह सोसायटी अथवा व्यक्ती बांधकामाचा युनिट घेतलेला कब्जेदार यांना परत करण्यात येईल.

152. सभापती महोदय, उत्तर गोवा नियोजन व विकास प्राधिकरणाने (NGPDA) म्हापसा शहराचे (टप्पा I) आणि कामरखाजन तसेच गांवसावाडो (टप्पा II) साठी शहर नियोजन तयार करण्याच्या योजनेचे काम या पूर्वीच सुरू केलेले आहे.

153. सभापती महोदय, माझ्या सरकारने बार्देश तालुक्यांतील कळंगूट आणि कांदोळी या गावाना नियोजन क्षेत्र (Planning areas) म्हणून घोषित केलेले आहे आणि आता या ग्राम पंचायतींचा सर्व

विकास उत्तर गोवा नियोजन आणि विकास प्राधिकारणाच्या अधिपत्त्याखाली (NGPDA) आलेला आहे. मला पूर्ण खात्री आहे की, पर्यटन क्षेत्राचा नियोजनबद्ध विकास खात्रीने केला जाईल.

154. माझ्या सरकारने गोवा प्रादेशिक आराखडा 2021 स्थगित ठेवलेला आहे. जनतेकडून/ग्राम पंचायत/नगरपालिका यांच्या कडून सूचना/ दुरुस्ती करण्यासाठी प्रादेशिक आराखडा 2021 खुला ठेवलेला आहे. मी गोव्याच्या जनतेला आश्वासन देतो की, पर्यावरण संबंधीच्या सर्व विषयांवर विचार केला जाईल आणि गोव्याच्या निसर्गाचे संरक्षण केले जाईल.

गृह, पोलीस, कारागृह, अग्नि आणि आपत्कालीन सेवा

155. सभापती महोदय, गेली चार वर्षे माझ्या सरकारने राज्यात कायदा आणि सुव्यवस्था सुधारण्याच्या दृष्टीने महिला आणि बालकांच्या विविध प्रस्नावर लक्ष केंद्रीत करून ते सोडविण्याचे बरेच प्रयत्न केलेले आहेत.

मी या सभागृहास अभिमानाने सांगू इच्छितो की, आम्ही केलेल्या या उपायांमुळे कायदा आणि सुव्यवस्थेच्या क्षेत्रात बरेच सकारात्मक बदल झालेले आहेत. उत्कृष्ट कर्मचाऱ्यांची निवड केल्यामुळे आणि विविध प्रतिबंधात्मक उपाय लागू केल्याने शोध-तपासाच्या टक्केवारीत लक्षणिय वाढ झाली आहे.

156. सभापती महोदय, साधनसुविधांच्या क्षेत्रात केपें पोलीस स्टेशन, सांगें पोलीस स्टेशन आणि राय-सासश्टी येथील मायणा-कुडतरी पोलीस स्टेशनासाठी नव्या इमारती बांधण्याचा प्रस्ताव मी मांडत आहे. म्हापसा पोलीस स्टेशनासाठी इमारत आणि गृहनिर्माणाचे काम जलद गतीने चालू आहे. तसेच पेडणे पोलीस स्टेशनसाठी इमारत बांधण्याचे काम सुरू झाले आहे.

157. आतंकवादी हे राष्ट्रीय सुरक्षेसाठी एक आव्हान आहे. या आतंकवादी आणि राष्ट्र विरोधी कारवाया अडविण्यासाठी आणि प्रतिबंध करण्यासाठी आमची यंत्रणा मजबूत करण्याच्या हेतूने राज्यात अस्तित्वात असलेल्या 3 समुद्री सुरक्षा पोलीस स्थानका शिवाय चोपडे, तळपण आणि पणजी येथे आणखी 3 किनारी सुरक्षा पोलीस स्थानकांची स्थापना केलेली आहे.

158. महोदय, माझ्या सरकारने मये स्थलांतरित मालमत्ते विषयीचा प्रश्न सोडविला आणि योग्य तो कायदा पास केला. मी ₹ 2000 लाखांची आर्थिक तरतूद हा विषय समेट करण्यासाठी म्हणून ठेवलेला आहे.

159. सभापती महोदय, मी जे स्वातंत्र्य सैनिक पेंशन लाभामध्ये समाविष्ट झालेले नाहीत तांच्यासाठी 250 लाख रुपये एकरकमी आर्थिक सहाय्य निधी ठेवलेला आहे. पत्रादेवी येथील स्मारकासाठी मी 300 लाखांची तरतूद केलेली आहे.

160. मला या सभागृहास सांगताना आनंद होतो आहे की, कारागृह बांधकामाच्या पहिल्या टप्प्याचे काम पूर्ण झाले आहे आणि जुन्या आग्वाद कारागृहाच्या स्थलांतरणाचे आव्हानात्मक काम यशस्वीपणे पूर्ण झाले आहे. यासाठी मी 1,500 लाख रुपयांची तरतूद पुढील विकासासाठी ठेवलेली आहे.

161. माझ्या सरकारने कारागृहाच्या सुधारणेचे अनेक उपाय हातात घेतलेले आहेत ज्यामध्ये आदर्श कारागृह माहिती पुस्तिका, कोलवाळच्या मध्यवर्ती कारागृहासाठी पाणी संवर्धन प्रकल्प, सौर उर्जा प्रकल्प, औषधी झाडे लावण्याचा प्रकल्प आदिचा समावेश आहे. कारागृह प्रशासनाने कैद्याना पदव्युत्तर स्थरापर्यंतचे शिक्षण घेण्यासाठी IGNOU च्या सहकार्याने यशस्वीपणे शिक्षण देण्याचा प्रकल्प सुरू केला आहे. सडा उपकारागृहाने बेकरी मोहीम यशस्विपणे राबविली आहे.

162. माझ्या सरकारने मागील अर्थसंकल्पावेळी किनारी अग्निशामक स्थानक सुरू करण्याचा प्रस्ताव मांडला होता. नॅशनल सायक्लोन रिस्क मिटिगेशन प्रकल्पा **(**NCRMP) अंतर्गत बहुउद्देशी वादळ आश्रय स्थाने **(MPCS)** तसेच किनारी अग्निशामक स्थानके उभारण्यासाठी संभाव्य म्हणून 14 स्थळांची निवड केलेली आहे. ही किनारी भागांनी अग्निसंबंधित आपत्कालासाठी खात्रीने क्षमतेची प्रतिक्रिया देईल, जी जास्त लोकसंखेच्या भागासाठी, गर्दीसाठी आणि मोठ्या प्रमाणात उभारलेल्या तात्पुरत्या बांधकामासाठी फायदेशीर ठरणार.

163. सभापती महोदय, मी विविध अग्निशामक केंद्रांच्या बांधणीसाठी 550 लाख रुपयांची आर्थिक तरतूद केलेली आहे. तसेच, ₹ 700 लाख, प्रशासनासाठी अग्निशमन टेंडर्स, वाहने आणि इतर अग्निशमन सामुग्रीसाठी ठेवलेली आहेत.

विज्ञान, तंत्रज्ञान आणि पर्यावरण

164. सभापती महोदय, विज्ञान आणि तंत्रज्ञान लोकप्रिय करण्यासाठी आणि पर्यावरणाशी संबंधित सर्व गोष्टींची काळजी घेण्यासाठी 2010-11 वर्षापासून विज्ञान, तंत्रज्ञान आणि पर्यावरण विभागासाठीचा अर्थसंकल्पिय नियतव्यय (**outlay**) वाढविलेला आहे.

165. माझ्या सरकारच्या प्रयत्नामुळे कळंगूट येथे सॉलीड वेस्ट मेनेजमेंट प्लांट पुर्णत्वाच्या वाटेवर आहे आणि ते मे 2016 पर्यंत कार्यरत होईल. तसेच आमच्या सरकारचे काकोडें-कुडचडें येथे आणखी एक सोलीड वेस्ट मेनेजमेंट प्लांट सुरू करण्याचे प्रयत्न आहेत.

166. सभापती महोदय, माझ्या सरकारने राज्यातील नव्या किनारी विभाग व्यवस्थापनासाठी खास आर्थिक तरतूद केली आहे. या संबंधीचे नियोजन यावर्षी पूर्ण होण्याची आशा आहे. ज्यामध्ये खारफुटी, रेती साठे आणि इतर संवेदनशील पर्यावरणीय क्षेत्रे ही किनारी नियंत्रण विभाग अधिकार क्षेत्रामध्ये आणली जातील.

माहिती तंत्रज्ञान

167. सभापती महोदय, माझ्या सरकारच्या गत कार्यकाळात आयटी क्रांतीचा लाभ जनतेपर्यंत नेण्याची दूरदृष्टी आणि तत्व राबविले होते. विद्यार्थीवर्गासाठी सायबरएज योजनेची सुरुवात करून या दिशेने एक पाऊल टाकले आहे.

168. महोदय, माझ्या सरकारने चिंबल तिसवाडी येथे आयटी पार्क तसेच तुये पेडणे येथे इलेक्ट्रॉनिक सिटी स्थापन करण्याच्या दृष्टीने यापूर्वीच सल्लागाराची नियुक्ती केली आहे. या दोन्ही प्रकल्पांचे मास्टर प्लॅन तयार करण्याचे काम तीन महिन्यांच्या आत पूर्ण होईल. मला या पवित्र सभागृहास सांगण्यास अत्यानंद होत आहे की, तुये येथील प्रस्तावित इलेक्ट्रॉनिक कारखान्यास केंद्र सरकारची प्राथमिक मान्यता मिळालेली असून त्याव्दारे सुमारे 50 कोटी साहाय्य मिळणार आहे. महोदय, या प्रकल्पातून सुमारे 15,000 (कुशल आणि अकुशल) कामगारांना आयटी क्षेत्रात रोजगार मिळणार आहे.

169. महोदय, माझ्या सरकारने ‘‘आयटी गुंतवणूक धोरण 2015-20’’ ची नोंदणी ऑनलाईन पध्दतीने करण्याची प्रक्रिया सुरू केली आहे. त्यासाठी मी 12 कोटी रुपयांची तरतूद केलेली आहे.

170. सभापती महोदय, गोवा सरकारने उद्योग भवन पणजी येथे सॉफ्टवेअर टॅक्नोलॉजी पार्क्स ऑफ इंडिया (STPI) साठी सुमारे 4000 चौरस फूट तयार जागा दिलेली आहे. STPI गोंयात start-ups आणि SME's च्या वाढीसाठी आयटी आणि आयटीईएस क्षेत्रात कुशल incubation सुविधा तयार करण्याचा विचार करीत आहे. या सुविधेमुळे सुमारे 50 incubatees चा समावेश करणे शक्य होईल.

171. महोदय, मी स्थानिक इएसडीएम उद्योगसंस्था सॉफ्टवेअर टॅक्नोलॉजी पार्क्स ऑफ इंडिया च्या साहाय्याने गोवा अभियांत्रिकी महाविद्यालयात Electropreneur Park तयार करण्याचा विचार करीत आहे.

पाच वर्षांच्या कालावधीत Electropreneur Park मध्ये एकूण 50 कंपन्या सामावून घेण्याचा प्रस्ताव आहे.

172. सभापती महोदय, Stand Up india हा कार्यक्रम विस्तारित करण्याचा माझा प्रस्ताव आहे. महिला, अनुसूचित जाती आणि अनुसूचित जमाती वर्गातील आयटी व्यावसायिकांसाठी ज्यांनी यापूर्वीच प्रकल्प सुरू केले आहेत, किंवा नवीन सुरू करण्यास इच्छूक व्यावसायिक निधी घेण्यास पात्र असतील त्यांना मुख्यमंत्री रोजगार योजनेअंतर्गत सध्या मिळणाऱ्या कर्जावरील व्याजदरापेक्षा 2% कमी सूट मिळेल.

173. सभापती महोदय, इंटरनेट आणि डिजिटल क्रांतीत सर्व क्षेत्रातील युवकांना सहजपणाने सामावून घेण्याची आवश्यकता आहे, त्यामुळे दर्जात्मक संधी उपलब्ध होतील. डिजिटल युवा उपक्रम – पात्र युवकांना सहजतेने आवाज आणि डेटा उपलब्ध करणे. अशा प्रकारची एक योजना लवकरच जाहीर करण्यात येणार आहे.

"No need for looking behind. FORWARD! We want infinite energy, infinite zeal, infinite courage and infinite patience, then only will great things achived...."

स्वामी विवेकानंदांच्या या शब्दांनी सभापती महोदय मी माझ्या अर्थसंकल्पाच्या भाग - ब कडे वळत आहे.

Part – B … Tax Proposals

1. Speaker Sir, I now turn towards the tax proposals for the year 2016 – 17.

Sir, I need to balance the enhanced budgetary provisions for various social and infrastructure development schemes, just announced; with adequate resource mobilization, without adversely affecting the trade and business in the State.

2. This year too, I propose to consolidate the overall tax administration and introduce some measures to strengthen our fiscal position.

Speaker Sir, here I would like to quote Mahatma Gandhi, who said, "*whatever you do will be insignificant, but it is very important that you do it*."

Value Added Taxes

3. Speaker Sir, my Government had reduced VAT on Petrol, in the year 2012, in order to provide succour to the general public due to the increasing cost of this important fuel, used by daily commuters in the State. The price of Petrol was ₹ 72/- per litre, which was brought down to ₹ 61/-. Over the last few years, my Government has incentivized travel in public transport with the ticket subsidy scheme for Kadamba Transport Corporation Ltd.; and has been able to maintain prices of this fuel, less than the promised threshold.

Speaker Sir, since the last budgetary announcement, the prices on Motor Spirit i.e. Petrol has been revised downward on seven occasions. In order to cater to the enhanced spending on infrastructure projects, as

well as, social welfare schemes; I propose to increase the VAT on Motor Spirit from 15% to 22%. Even by this increase, the rate per litre of Motor Spirit, would be in the range of ₹ 55/- per litre, which is much lesser than that on 02nd April, 2012. If required, this rate would be appropriately revised not to exceed the prices as on 02nd April, 2012.

4. Sir, in order to promote the aviation sector, which was reeling under very heavy prices of Aviation Turbine Fuel (ATF), my Government had reduced VAT from 22% to 12.5%. Prices of ATF, which were in the range of ₹ 60,000/- per KL have since come down to around ₹ 31,000/- per KL. This incentive is no longer relevant and required at the current stage. Therefore, as a measure of additional resource mobilization, to meet enhanced budgetary allocation for tourism related infrastructure; I propose to enhance the VAT rate on ATF midway at 18%.

5. Sir, I propose to enhance the VAT as well as Tax on Entry of Goods, in respect of Regasified Liquefied Natural Gas, used by industries from the existing 20% to 30%.

6. Sir, SUV's and high caliber motorbikes, consume precious fuel resources and causes air pollution. Such high capacity vehicles, which lead to higher consumption of fuel resources, need to be discouraged. I therefore propose to enhance the rate of VAT on Luxury Cars and SUV's costing ₹ 15 lakhs and above, and that on 02 wheelers costing ₹ 02 lakhs and above, from the existing 12.5% to 15%.

7. Sir at present, ever since the Goa Value Added Tax Act, 2005 was enacted, the threshold limit for registration of dealers was kept at ₹ 05 lakhs. This means every dealer who purchases goods locally and sells within the State is liable for registration no sooner his turnover exceeds ₹ 05 lakhs.

Sir, as a measure of providing immediate relief to small time and new entrepreneurs; I propose to enhance the threshold limit from existing ₹ 05 lakhs to ₹ 10 lakhs. While this measure will hit our VAT revenue by 2%, it will boost local trade and give much needed relief for the small time entrepreneur, from the hassles of tax compliance and paper work.

Sir, also, as a measure of providing relief to importers and manufacturers; I propose to enhance the threshold limit from existing ₹ 01 lakh to ₹ 05 lakhs.

8. Sir, further in order to promote the efforts of the Excise Department and to encourage production of cashew and palm *feni* at local level, I propose to exempt the local small time distillers or *"bhaticars"* from the levy of VAT of 5%.

9. Sir, it has been brought to my notice, that while preferring Second Appeal under Goa VAT Act, 2005 before the Administrative Tribunal, the appellant dealer has to deposit an amount of 50% of the disputed dues. But for filing First Appeals before the authority concerned, no such money is collected in the absence of an enabling provision in the Goa VAT Act, 2005. Therefore, I propose to amend the Goa VAT Act, 2005 to provide for such deposit at the rate of 10% of the disputed dues, in First Appeal.

10. Sir, as we move towards the GST regime, likely to be implemented from this financial year, issues relating to settlements of disputes and refund of excess Input Tax Credit (ITC) under Goa VAT Act, 2005 will still remain. In order to alleviate the sudden financial impact of refunding the excess Input Tax Credit, I propose to notify a scheme to adjust and refund, excess ITC, in varying proportions during the forthcoming years.

11. Sir, the present provision for ITC exceeding tax liability, does not allow refund and provides carry forward of the excess ITC. By this provision, working capital of the dealer gets blocked and local purchases are discouraged. I propose to have a relook to the relevant provision of the Goa VAT Act, 2005 and provide for refunds and expeditious disposal of refund cases, upon submission of all details and documentation required.

12. Sir, further, as a measure of transition to GST and ease of doing business, as also, in order to reduce the disputes in various Courts and with Appellate Authorities; I propose to formulate a settlement scheme. Cases involving non-payment of tax shall not be covered and tax disputes will be considered on case to case basis. This scheme will cover various Acts administered by the Commercial Tax Department.

13. Sir, in order to give boost to the local manufacturer, I propose to formulate a scheme, under Section 89A of the Goa VAT Act, 2005; for new units or startups or those who are in expansion, including existing units, in order to provide incentives; based upon their capital investment, employment generation and procurement of raw materials locally.

14. Sir, there is a lack of clarity on the concept of purchases made against Restrictive Tax Invoices and allowing ITC on such purchases. This is affecting the manufacturers, who procure raw materials from local units, who are covered under certain incentive schemes of the Government. In order to provide some relief to the manufacturers, as well as, their local raw material suppliers; I propose, to revisit the Rules relating to ITC, and amend them accordingly.

Luxury Tax

15. Speaker Sir, tourism in Goa is no longer restricted to a season only. Goa offers year long tourism activity. Therefore, I propose to

modify the scheme of exemption on Luxury Tax at the rate of 25%, during the month of June to September, from the existing 60%.

16. Sir, at present, charge of luxury provided in a Hotel not exceeding ₹ 1,000/- per room per day, is exempted from Luxury Tax. It is seen that many *e-portals* are marketing rooms marginally less than ₹ 1,000/-, thus avoiding incidence of tax; which in fact is sizeable revenue loss to the Government. Hence, I propose to rationalize the Luxury Tax presently charged on luxuries provided in the Hotels as given in **Annexure – A**.

Entertainment Tax

17. Speaker Sir, I propose to enhance the existing entry fee in Casinos of ₹ 700/- charged per person under the Goa Entertainment Tax Act, 1964 to ₹ 1,000/- per person. I also propose to implement ticketing through use of electronic fiscal devices, which will ensure a check on the entry tickets issued and utilized on real time basis.

Tax on Entry of Goods

18. Speaker Sir, I propose to clarify the levy of Tax on Entry of Goods in respect of empty glass bottles used for beer or other like products, to cover empty glass bottles used for beer and alcoholic drinks, carbonated or having strength below 10% v/v.

Excise

19. Speaker Sir, I propose to marginally increase, the Excise Duty on Indian Made Foreign Liquor (IMFL) and Beer other than milk punch and wines manufactured in the State of Goa or imported from the rest of India or from outside India and sold in the State of Goa and other licence and excise fees; as per details provided in **Annexure – B.**

20. Sir, several requests are being made by individuals, as well as Institutions, to maintain a stock of assorted liquors within their own

premises, for either personal consumption or for educational purposes. At present, an individual is permitted to possess 12 bottles of IMFL or foreign liquor or 24 bottles of beer or 18 bottles of Country Liquor. Having considered this request, I propose to permit, possession of such quantity of liquor more than the limit prescribed; subject to such specific conditions and upon payment of minimum permit fees of ₹ 1,000/- for personal consumption and ₹ 2,000/- for Institutional purpose; by means of a self assessed challan-cum-permit.

21. Sir, I propose to rationalize the fees towards possession of rectified spirit or extra neutral alcohol or denatured spirit etc., for industrial consumption other than liquor manufacturing units, into 02 slabs, details of which are given in **Annexure – B.**

22. Sir, in order to give a boost to the local wine manufacturers and bottlers, I propose to increase the import fee on bottled wine brought into the State of Goa from within the country, from existing ₹ 6/- to ₹ 10/- per bulk litre.

23. Sir, in order to promote cottage industry who utilize alcoholic beverages in their products, like liqueur chocolates, liqueur creams and similar products and considering such industry as an opportunity for self entrepreneurship; I propose to permit such manufacturing, possession and sale of these products, subject to such conditions and on payment of a licence fee of ₹ 5,000/-.

24. Speaker Sir, *"Feni"* has achieved Goa's first Geographical Indication (GI) and is also the first liquor product in the Country to obtain GI status. *Feni* is synonymous with the Goan ethos and identity. It finds its uses in various cultural traditions, cuisines, as well as, it is famed for its medicinal use. This being the case, *Feni* should not have been

categorized as Country Liquor as is presently defined under the Goa Excise Duty Act, 1964. I therefore propose to give *Feni* its rightful and deserving status by declaring this spirit as *"Heritage Spirit of Goa"* and accordingly I propose to bring an amendment to the Goa Excise Duty Act, 1964 shortly.

25. Sir, having said this, I propose to give a boost to the local distiller or *"bhaticars"* as we call him, so as to promote this culture and tradition of distilling and ensure that the benefits of Geographical Indication, as well as, the measures being taken by the Excise Department; reach to the primary and traditional stakeholders.

Towards this end, I propose the following:-

(i) Formulation of a *Feni* policy;

(ii) Standardization of the production process and provide necessary equipments and infrastructure;

(iii) Quality control and Registration;

(iv) Marketing support;

(v) Documentation; and

(vi) Fair price control.

Sir, for this purpose I have already announced exemption of VAT on certain category of distillers of cashew and palm *feni* and I have made adequate provisions under the Demand relating to the Excise Department to achieve the aforesaid objectives.

26. Sir, I propose to increase the transfer fee for transfer of licence for manufacturing IMFL or Beer or Wine from the existing ₹ 05 lakhs to ₹ 10 lakhs.

Likewise, I propose to increase the fee for establishment licence for a Distillery or Brewery from the existing ₹ 10 lakhs to ₹ 20 lakhs and for Winery with natural fermentation from the existing ₹ 25,000/- to ₹ 35,000/-.

27. Sir, Excise Department is receiving numerous complaints, regarding consumption of liquor in open spaces and public places, causing nuisance by littering bottles and cans etc., and disturbing peaceful order in the area concerned. I propose to notify such open spaces and public places where consumption of liquor will not be allowed and empower the Commissioner and such other Authorities to enforce the ban. The Goa Excise Duty Act, 1964 shall be suitably amended for this purpose.

28. Sir, I have received several requests to restore the special dispensation given to the coastal villages and coastal municipality in Pernem, Quepem and Canacona Taluka, vis-à-vis, the payment of licence fees on retail sale of liquor. Having considered this aspect, I propose that the licence fees on retail sale of liquor in such areas shall be reduced to the extent of 25%.

29. Sir, last year, subsequent to the requests made by the Category "B" Hoteliers; the Government had revised the annual licence fees for retail sale of liquor, for consumption on the premises, mid way through the year. Consequently, this revision has brought about difficulty in assessment and recovery of the dues and the Hoteliers have been put to difficulty. I therefore propose to permit the payment of the fees for this year by adjusting the fees paid or payable for the last year. In case of short recoveries, the payment will be permitted to done as per the notification issued mid way last year.

30. Sir, I have received many representations from the retail vendors who sell liquor in packed bottles, that their crucial business timings are in late hours of the day, beyond the prescribed timing of 09:00 p.m. This is due to the fact that most tourists prefer to make such purchases during late hours. Having considered this request, I propose to grant permission for one hour beyond the prescribed timings on payment of a surcharge of 50% of the licence fees.

Revenue Fees

31. Speaker Sir, I propose to marginally revise the Conversion Fees based upon three categories of areas, as given in **Annexure – C**, by modifying column (2) of the Table in Section 32 of the Goa Land Revenue Code, 1968.

32. Sir, further, I propose to marginally revise the fees for disposal of Mutation cases before the Mamlatdar as given in **Annexure – C**, by amending the relevant provisions under Section 96 of the Goa Land Revenue Code, 1968.

33. Sir, in order to maintain an updated land record and proper inventory of properties, vis-à-vis, the transactions, I propose to introduce a system of mandatory mutation of land records, during this year.

Casino Fees

34. Speaker Sir, I propose to revise the fees for Renewal of Licence and Annual Recurring Fees, for land based and off-shore casinos. The details are provided in **Annexure – D**.

Stamp Duty & Registration Fees

35. Speaker Sir, in order to provide relief and to protect the interest of the members of the Co-operative Housing Society, I propose to

rationalize the stamp duty in favour of Co-operative Housing Society to pay only 0.6% stamp duty to the members or purchasers of units, who have already executed the agreement of sale as per the Stamp Act.

36. Sir, I propose to grant total exemption in Stamp Duty and Registration Fee on conveyances in favour of Co-operative Housing Societies formed by such member or unit holders who have purchased the unit by proper Sale Deed.

37. Sir, I propose to rationalize a few of the fees charged for various acts performed under Civil Registration Code enforced in Goa. While doing so let me assure the people of enhancing the facilities and fully computerising the Registration Department to reduce hardship being faced. The details are in **Annexure – E**.

38. Sir, further I propose to levy a processing fee of ₹ 5,000/- on application made by Foreign Nationals of Non-Indian Origin, for seeking permission for sale or purchase of property before the Committee constituted under FEMA and further charge a fee of ₹ 1,000/- of any NoC or Letter issued by the Committee.

Transport

39. Speaker Sir, I propose to rationalize and marginally enhance the Motor Vehicle Tax collected at the time of registration, the infrastructure development cess on purchase of vehicles, green tax on vehicles completing 15 years, passenger tax on stage carriages and annual Motor Vehicle Tax; as per the details provided in **Annexure – F.**

40. Sir, in order to provide better services by the Registering Authorities during inspection of new vehicles at the dealers premises, I propose to introduce and levy a facilitation-cum-inspection fee as per the details given in **Annexure – F**.

River Navigation

41. Speaker Sir, in order to encourage and promote river tourism, during the months of monsoon, I propose to permit water sports activity, confined to inland waters only, at a nominal payment of additional fees of ₹ 15,000/- per vessel.

42. Sir, at present there are several unregulated operators conducting pleasure trips off the coast, during fair weather months. In order to regulate this activity, so as to ensure safety of the passengers and the vessel, special survey will be carried out and additional fees of ₹ 20,000/- per vessel shall be levied, and at the same time, strict vigil will be kept on such unregulated activity.

43. Sir, further, in order to regulate water sports activity and reduce traffic density on the beaches in the State, I propose to implement a *"Water Sports Policy"*, which is presently under formulation, during this year.

44. Speaker Sir, during this year I propose to revisit the various fees levied on services provided by River Navigation Department and rationalise them to cover basic costs of operations; with the assurance of providing improved services for the commuters.

Mining Fees

45. Speaker Sir, the Government in order to put in place an effective regulatory mechanism, so as to, prevent illegalities in the mineral ore extraction and trade; has notified the Goa (Prevention of Illegal Mining, Storage and Transportation of Minerals) Rules, 2013. These Rules also provide for levy of various fees for processing applications of raising contractors, transport contractors, registration fees for trucks, barges, mining machinery, as well as, fees for issue of sale, export and transit permits. The Mining Firms have represented that, the present export market scenario and global ore pricing has made mining trade unviable,

especially with such add-on fees and taxes, which they have requested for exemption.

One major cause of concern was the Central Export Duty, which has been abolished for low grade ores, by the Union Government as announced in the Union Budget for the year 2016-17.

Sir, I must place on record our sincere gratitude to the Hon'ble Prime Minister and the Union Finance Minister for acceding to the request of our Government, in this regard.

Further in order to provide some relief to the mining industry, I propose to revisit the various fees levied under the Goa (Prevention of Illegal Mining, Storage and Transportation of Minerals) Rules, 2013 and rationalize them as indicated in **Annexure – G.**

Sir, with such fiscal measures of both the Union Government and the State Government, I am sure, will reassure the mining firms, of our Government's commitment and we hope that they will resume mining operations at the earliest.

46. Speaker Sir, the Hon'ble Supreme Court has directed creation of separate fund, to be utilized for the welfare of the citizens and for meeting the expenditure to provide economic and social benefits, as also, various amenities for the citizens in the areas affected by the mining operations. Accordingly, a separate District Mineral Foundation has been created in terms of the Mines and Minerals (Contribution to District Mineral Foundation) Rules, 2015 under the MMDR Act, 1957. An additional amount of nearly 30% of the royalty paid is required to be deposited to this Fund, by the mining firms.

Sir, in the year 2000, the State Government, has enacted a Legislation, namely, the Goa Rural Improvement and Welfare Cess Act,

2000; with the objective of providing socio-economic benefits and for improved infrastructure in the areas affected by mining operations and movement of mineral ore. A cess is being levied and collected, which is spent on meeting the objectives of the Act.

Now, that the District Mineral Foundation has been established, with similar objectives as that envisaged under the Goa Rural Improvement and Welfare Cess Act, 2000 and in order not to cause doubts as regard dual levy for the same purpose, and also to provide some relief to the mining firms; I propose to exempt the mineral ores, where royalty is paid to the State Government, from the payment of cess under this Act.

47. Sir, as announced and implemented last year, this year too, I propose to extend the exemption granted to the truck or tippers and barge owners, who were providing services for mineral ore transportation only; from payment of fees and taxes with the Transport and Captain of Ports Departments. This exemption is subject to the condition that the assets are still in their possession and are not utilised at all. Upon their use, this exemption will be withdrawn and they will have to pay dues on *pro-rata* basis.

Surface water charges

48. Speaker Sir, as a measure to conserve and regulate drawal of river or surface water, I propose to enhance the river or surface drawal rates at ₹ 15/- per cubic metre and ₹ 20/- per cubic metre for raw or semi treated pumped water; other than that used for agricultural purpose.

Cess on non-biodegradable packaging

49. Speaker Sir, in the year 2013-14, my Government had levied a cess at the rate of 02% of the sale value, on all products, wrapped and packed, in non-biodegradable materials. There are many practical

difficulties being faced by the competent authorities to implement and realise this levy, due to the type of plastic and other non-biodegradable material being used. I therefore propose, to reduce this levy at the rate of 0.5% and further issue clarifying orders, as regards the type of material used in packaging, the use of the product, as well as, to exempt goods under Schedule - D of the Goa VAT Act, 2005, from this levy.

50. Speaker Sir, as I conclude the tax proposals for the year 2016-17, I yet again wish to quote Mahatma Gandhi, who said, "*the future depends on what you do today*."

I truly believe, that whatever marginal rationalization of taxes and fees has been done, alongwith some measures of relief to small entrepreneurs and business, will go a long way in consolidating our fiscal position in the years to come.

51. Speaker Sir, Dr. A.P.J. Abdul Kalam has said *"We are not alone. The whole universe is friendly to us and conspires only to give the best to those who dream and work".*

52. With these words, I commend this Budget before this august house, and seek the support of one and all, including my friends from the opposition benches.

53. Let us all make Goa a unique state of our dream and give true meaning to the words of great Goan poet Manoharai Sardesai,

"……इथे शांतीचा गंध दरवळे स्फुरे क्रांतिची ज्वाला
आकांक्षांचे निळे पाखरू भिडते आभाळाला
लक्ष करांनी असाच राखा स्वातंत्र्याचा दिवा
चैतन्याचा मांगल्याचा इथेच माझा ठेवा
सुंदर माझा गोवा .....
भारत भूच्या सिंधू तिरावर सुंदर माझा गोवा ......"

जय हिंद! जय गोंय!!

Annexure – A

SCHEDULE – I

OF GOA TAX ON LUXURIES ACT, 1988

Sr. No.	Turnover of Receipts	Rate of Tax
(1)	**(2)**	**(3)**
(a)	Where the charge for the luxury provided in a hotel is not exceeding ₹ 750/- per room per day.	NIL
(b)	Where the charge for the luxury provided in a hotel is exceeding ₹ 750/- but does not exceed ₹ 3,000/- per room per day.	06%
(c)	Where the charge for the luxury provided in a hotel is exceeding ₹ 3000/- but does not exceed ₹ 5,000/- per room per day.	09%
(d)	Where the charge for the luxury provided in a hotel is exceeding ₹ 5,000/- per room per day.	12%
(e)	Where the hotel is a club or any other entity wherein luxury provided to its members/guests under time share agreement or any other similar system, and wherein the facility of availing residential accommodation by such members / guests during the given period in a year is allowed upon lumpsum payment against his/her membership.	Ten paisa in a rupee, with a deemed room receipt of ₹ 2,000/- per room per day.
(f)	Where any room in a hotel or guest house registered under the Goa, Daman and Diu Registration of Tourist Trade Act, 1982 (Act 10 of 1982) are leased by the hotelier to any company or a person on monthly basis to provide accommodation either as rest house or guest house and the charges for such room exceeds ₹ 750/- per day.	06%

*****

Annexure – B

Excise Duty / Fee proposals

1. Indian made foreign liquor other than milk punch, wines and beer manufactured in the State of Goa / imported from the rest of India / imported from outside India and sold in the State of Goa for brands whose strength is below 80 U.P.,—

(i)	whose maximum retail price is upto ₹ 90/- per 750 ml.	₹ 20/- per bulk litre.
(ii)	whose maximum retail price is above ₹ 90/- upto ₹ 175/- per 750 ml.	₹ 60/- per bulk litre.
(iii)	whose maximum retail price is above ₹ 175/- upto ₹ 240/- per 750 ml.	₹ 72/- per bulk litre.
(iv)	Whose maximum retail price is above ₹ 240/- upto ₹ 410/- per 750 ml.	₹ 80/- per bulk litre.
(v)	Whose maximum retail price is above ₹ 410/- upto ₹ 600/- per 750 ml.	₹ 90/- per bulk litre.
(vi)	Whose maximum retail price is above ₹ 600/- upto ₹ 900/- per 750 ml.	₹ 200/- per bulk litre.
(vii)	Whose maximum retail price is above ₹ 900/- upto ₹ 1,200/- per 750 ml.	₹ 265/- per bulk litre.
(viii)	Whose maximum retail price is above ₹ 1,200/-upto ₹ 1,475/- per 750 ml.	₹ 290/- per bulk litre.
(ix)	Whose maximum retail price is above ₹ 1,475/- upto ₹ 1,700/- per 750 ml.	₹ 325/- per bulk litre.
(x)	Whose maximum retail price is above ₹ 1,700/- upto ₹ 1,950/- per 750 ml.	₹ 350/- per bulk litre.
(xi)	Whose maximum retail price is above ₹ 1,950/- upto ₹ 3,100/- per 750 ml.	₹ 590/- per bulk litre.
(xii)	Whose maximum retail price is above ₹ 3,100/-upto ₹ 5100/- per 750 ml.	₹ 1,080/- per bulk litre.
(xiii)	Whose maximum retail price is above ₹ 5,100/-upto ₹ 10,500/- per 750 ml.	₹ 1,750/- per bulk litre.
(xiv)	Whose maximum retail price is above ₹ 10,500/- upto ₹ 20,500/- per 750 ml.	₹ 2,000/- per bulk litre.
(xv)	Whose maximum retail price is above ₹ 20,500/- upto ₹ 40,500/- per 750 ml.	₹ 2,275/- per bulk litre.
(xvi)	Whose maximum retail price is above ₹ 40,500/- upto ₹ 80,500/- per 750 ml.	₹ 2,600/- per bulk litre.
(xvii)	Whose maximum retail price is above ₹ 80,500/- upto ₹ 1,01,000/- per 750 ml.	₹ 2,900/- per bulk litre.
(xviii)	Whose maximum retail price is above ₹ 1,01,000/- per 750 ml.	₹ 3,400/- per bulk litre.
	Additional Excise Duty, whose strength is above 42.8% v/v but below 60% v/v	₹ 200/- per bulk litre.

2. Indian made foreign liquor manufactured in the State of Goa / imported from the rest of India / Imported from outside India other than milk punch, wines and beer whose strength is above 80 U.P. and sold in the State of Goa.

whose alcoholic strength does not exceed 5% v/v	₹ 22/- per bulk litre.
whose alcoholic s trength exceeds 5% v/v	₹ 25/- per bulk litre

3. Beer Manufactured in the State of Goa / imported from the rest of India / imported from outside India and sold in the State of Goa, —

Whose alcoholic strength does not exceed 5% v/v or 8.77% of proof spirit and whose maximum retail price is upto ₹ 65/- per bottle of 650 ml.	₹ 18/- per bulk litre.
Whose alcoholic strength does not exceed 5% v/v or 8.77% of proof spirit and whose maximum retail price is above ₹ 65/- per bottle of 650 ml.	₹ 22/- per bulk litre.
Whose alcoholic strength exceeds 5% v/v or 8.77% of proof spirit but does not exceeds 8% v.v. or 14.03% of proof spirit and whose maximum retail price is upto ₹ 71/- per bottle of 650 ml.	₹ 25/- per bulk litre.
Whose alcoholic strength exceeds 5% v/v or 8.77% of proof spirit but does not exceeds 8% v.v. or 14.03% of proof spirit and whose maximum retail price is above ₹ 71/- per bottle of 650 ml.	₹ 33/- per bulk litre.

4. Beer manufactured in the State of Goa by pub brewery / microbrewery and sold in the manufacturers premises itself, —

Whose alcoholic strength does not exceed 5% v/v or 8.77% of proof spirit and whose maximum retail price is upto ₹ 65/- per bottle of 650 ml.	₹ 18/- per bulk litre.
Whose alcoholic strength does not exceed 5% v/v or 8.77% of proof spirit and whose maximum retail price is above ₹ 65/- per bottle of 650 ml.	₹ 22/- per bulk litre.
Whose alcoholic strength exceeds 5% v/v or 8.77% of proof spirit but does not exceeds 8% v.v. or 14.03% of proof spirit and whose maximum retail price is upto ₹ 71/- per bottle of 650 ml.	₹ 25/- per bulk litre.
Whose alcoholic strength exceeds 5% v/v or 8.77% of proof spirit but does not exceeds 8% v.v. or 14.03% of proof spirit and whose maximum retail price is above ₹ 71/- per bottle of 650 ml.	₹ 33/- per bulk litre.

5. Beer manufactured in the State of Goa by pub brewery / microbrewery and sold in the premises other than manufacturers premises in bottles/kegs in the State of Goa, —

Whose maximum retail price is upto ₹ 65/- of 650 ml. and whose alcoholic strength does not exceed 5% v/v or 8.77% of proof spirit	₹ 21/- per bulk litre.
Whose maximum retail price is above ₹ 65/- of 650 ml. and whose alcoholic strength does not exceed 5% v/v or 8.77% of proof spirit	₹ 24/- per bulk litre.
Whose maximum retail price is upto ₹ 71/- of 650 ml. and whose alcoholic strength exceeds 5% v/v or 8.77% of proof spirit but does not exceed 8% v/v or 14.03% of proof spirit.	₹ 27/- per bulk litre.
Whose maximum retail price is above ₹ 71/- of 650 ml. and whose alcoholic strength exceeds 5% v/v or 8.77% of proof spirit but does not exceed 8% v/v or 14.03% of proof spirit.	₹ 35/- per bulk litre.

6. Fees for possession of denatured spirit / rectified spirit / extra neutral alcohol / absolute alcohol / any other spirits, for industrial use, other than liquor manufacturing units, —

Upto 49,999 bulk litre	₹ 30,000/-
50,000 bulk litre and above	₹ 50,000/-

7. Fees for manufacture

1.	For manufacture of rectified spirit / extra neutral alcohol / absolute alcohol or both	₹ 5,00,000/-
2.	For manufacture of malt spirit / grape spirit or grain spirit	₹ 1,50,000/-
3.	For manufacture of high bouquet spirit or additives	₹ 3,00,000/-
4.	For manufacturing denatured spirituous preparations by using denatured spirit only	₹ 20,000/-
5.	For bottling of denatured spirit / denatured spirituous preparations / rectified spirit / neutral spirit / extra neutral alcohol / absolute alcohol / mart spirit / grape spirit / high bouquet spirit, etc.	₹ 0.25/- per bottle subject to minimum of ₹ 1,000/-
6.	For bottling of beer	₹ 0.30 per bottle subject to a minimum of ₹ 75,000/- per month.
7.	For bottling of foreign liquor other than Indian Made Foreign Liquor, beer, milk punch and wines.	₹ 0.60 per bottle subject to a minimum of ₹ 2,000/- per month.

8. Transfer or Shifting

Sr. No.	Categories	Fees for transfer of licence
1.	Licence for retail Sale of Indian made foreign liquor and Country Liquor in sealed bottles/consumption in premises	₹ 30,000/-
2.	Retail Vendors of IMFL and CL in hotels	
	'A' Category hotels	₹ 1,00,000/-
	'B' Category hotels	₹ 1,00,000/-
3.	Retail Vendors of foreign liquor	
	'A' Category hotels	₹ 1,00,000/-
	'B' Category hotels	₹ 1,00,000/-
	Other Shops	₹ 50,000/-
3A.	Retail vendors of liquor effecting sale on luxury vessels/ craft carrying passengers for entertainments:	
(a)	Used for the purpose of gambling/ having licence for gambling for casinos	₹ 15,00,000/-
(b)	Vessels other than (a) above	₹ 50,000/-
4.	Retail sale Vendors of rectified spirit.	₹ 2,000/-
5.	Retail Vendors of denatured spirits	₹ 2,000/-
6.	Retail Vendors of denatured spirituous preparation	₹ 2,000/-
7.	Wholesale of liquor other than Country Liquor	₹ 50,000/-
8.	Wholesale of Country Liquor	₹ 50,000/-
9.	Wholesale vendors of denatured spirit	₹ 2,000/-
10.	Wholesale Vendors of rectified spirit	₹ 2,000/-
11.	Wholesale Vendors of denatured spirituous preparations	₹ 2,000/-
12. (a)	Wineries undertaking Natural fermentation for manufacturing of wine	₹ 50,000/-
12. (b)	Wineries manufacturing wine with use of RS/ENA for fortification	₹ 7,00,000/-
13.	Distilleries	₹ 10,00,000/-
14.	Breweries	₹ 10,00,000/-
15.	Bottling of Country Liquor	₹ 25,000/-
16.	Blending of Country Liquor	₹ 25,000/-

Explanation:- The above transfer or shifting fees shall be applicable for transfer of various licences to persons other that the family members.

Provided that a fee equivalent to 10% of the processing fee shall be levied for transfer of licence to a family member or by way of inheritance or through any other mode without consideration.

In the Explanation, for the words "family members", the expression "family members, namely, spouse, father, mother, son, daughter, brother and sister"

9. For Import of excisable article into the State of Goa from outside India or transported from the Custom Station into the State of Goa, —

(i)	Alcohol other than for use in Pharmaceutical units, imported from outside India or from Custom Bonded Warehouses and sold in the State of Goa	₹ 3/- per bulk litre.
(ii)	Alcohol for use in Pharmaceutical units, imported from outside India or from Custom Bonded Warehouses and sold in the State of Goa	₹ 3/- per bulk litre.
(iii)	Perfumed / spirit / perfume alcohol concentrate for preparation of toilet preparation, imported from outside India or from Custom Bonded Warehouses and sold in the State of Goa	₹ 2/- per bulk litre.

10. For import of excisable articles into the State from the rest of India, —

(i)	Industrial alcohol / Rectified spirit other than base material for manufacture of Indian Made Foreign Liquor and pharmaceutical units	₹ 3/- per bulk litre.
(ii)	Alcohol for use in pharmaceutical unit	₹ 4/- per bulk litre.
(iii)	Perfumed spirit / perfume alcohol concentrate for preparation of toilet preparation	₹ 2/- per bulk litre.
(iv)	Import of malt spirit / grape spirit / high bouquet spirit / additives or any other spirit	₹ 4/- per bulk litre.
(v)	For import of Rectified spirit for the purpose of manufacturing of ENA / Neutral spirit by re-distillation and export as well	₹ 2/- per bulk litre.

11. Recording of labels

A.	Fees per label per annum for recording of brand or label for Indian made foreign liquor/foreign liquor other than milk punch, wines with rectified spirit/without rectified spirit and Beer manufactured in the State of Goa/imported from the rest of India/imported from outside India and sold in the State of Goa for brands.	
(i)	Whose maximum retail price is upto ₹ 525/- per 750 ml.	₹ 22,000/-
(ii)	fees for renewal of (i) above.	₹ 11,000/-
(iii)	Whose maximum retail price is above ₹ 525/- per 750 ml	₹ 34,000/-
(iv)	fees for renewal of (iii) above.	₹ 17,000/-

B.	Fees per label per annum for recording of brand or label of wines without using rectified spirits/extra neutral alcohol for fortification and manufactured by process of natural fermentation of fruits only, in the State of Goa/imported from the rest of India/imported from outside India or Custom Station.	
(i)	Whose maximum retail price is upto ₹. 100/- per bottle of 750 ml.	₹ 4,000/-
(ii)	Fees for renewal of (i) above	₹ 2,000/-
(iii)	Whose maximum retail price is above ₹ 100/- upto ₹ 500/- per bottle of 750 ml.	₹ 14,000/-
(iv)	Fees for renewal of (iii) above.	₹ 7,000/-
(v)	Whose maximum retail price is above ₹ 500/- per bottle of 750 ml.	₹ 22,000/-
(vi)	Fees for renewal of (v) above.	₹ 11,000/-
C.	Fees per label per annum for recording of brand or label of wines using rectified spirit/ extra neutral alcohol for fortification/ preservation, manufactured in the State of Goa/imported from the rest of India/outside India or from Custom Station	₹ 16,000/-
(i)	fees for renewal of above.	₹ 8,000/-
D.	Fees per label per annum for recording of label or brand of Beer manufactured in the State of Goa/imported from rest of India/imported from outside India.	₹ 24,000/-
(i)	Fees for renewal of above.	₹ 11,000/-
E.	Recording of Beer or brand of beer manufactured by the pub brewery/ microbrewery for consumption on the premises itself, if bottled	₹ 6,000/-
(i)	Fees for renewal of above	₹ 3,000/-
F.	Recording of Beer or brand of Beer manufactured by the pub brewery/microbrewery and sold outside the premises in bottles/ kegs	₹ 12,000/-
(i)	Fees for renewal of above	₹ 6,000/-
G.	Fees per label per annum for recording of label or brand of blended country liquor using rectified spirit.	₹ 14,000/-
(i)	Fees for renewal of above.	₹ 7,000/-
H.	Fees per label per annum for recording of label or brand of country liquor and blended country liquor other than (G) above.	
(i)	Whose maximum retail is below ₹ 200/-	₹ 3,000/-
(ii)	fees for renewal of (i) above	₹ 1,500/-

(iii)	Whose maximum retail price is above ₹ 200/-	₹ 5,000/-
(iv)	fees for renewal of (iii) above	₹ 2,500/-
	Explanation: Any manufacturing unit having a licence for manufacture of Indian made foreign liquor, wine or beer in the State of Goa and having a tie-up/ leave and licence Agreement/ bottling for other manufacturers/ concession/ manufactured under trade mark licence or is in possession of an assigned licence to own the brand anywhere in India or outside India, shall pay an additional label recording fee of ₹ 5,000/- and a renewal fee of ₹ 2,500/- for each label, irrespective of the maximum retail price.	

12. Processing Fee

(a)	For processing the application for issuing retail licence of IMFL/ country liquor for consumption/ packed bottles.	₹ 30,000/-
(b)	Fees for processing the application for grant of an additional licence for retail sale of foreign liquor for consumption on premises/packed bottles to the licensee already holding licence for retail sale of Indian Made Foreign Liquor and Country Liquor for consumption on premises/packed bottles.	₹ 3,000/-
(c)	Fees for processing the application for change in licence to manufacture of wine from rectified spirit / extra neutral alcohol to natural fermentation and vice-versa	₹ 25,000/-
(d)	Fees for processing the application for grant of licence for retail sale of liquor i.e. Indian Made Foreign Liquor, country liquor and foreign liquor on vessels/crafts used for the purpose of gambling/having licence for casino	₹ 15,00,000/-

13. Fees for Transfer or Sale of Excisable article

(a)	Fee on transfer or sale of alcohol/spirit/Grain Spirit/malt spirit and all other spirit for the purpose of manufacture of Indian made foreign liquor/country liquor/High bouquet spirit/malt spirit/Grape spirit/concentrate scotch and all other spirit within the State.	₹ 3/- per bulk litre.
(b)	Fee on transfer or sale of High Bouquet spirit/ concentrated Scotch for the manufacture of Indian made foreign liquor/ Country Liquor within the State.	₹ 4/- per bulk litre.
(c)	Fee on transfer or sale of alcohol to any pharmaceutical unit within the State of Goa from any other unit	₹ 2/- per bulk litre.

*****

Annexure – C

Conversion Fees:

Category	**Area of 500 sq. m. and less**
Residential	S1 – ₹ 70/-
	S2 – ₹ 55/-
	S3 – ₹ 45/-
	S4 – ₹ 35/-
Commercial	C1 – ₹ 400/-
	C2 – ₹ 350/-
	C3 – ₹ 300/-
	C4 – ₹ 250/-
Industry	₹ 100/-

Fees for disposal of Mutation cases before Mamlatdar:

for a parcel of property upto 1000 sq.mts.	₹ 1,000/-
for a parcel of property above 1000 sq.mts. and upto 10000 sq.mts.	₹ 2,500/-
for a every parcel of property above 10000 sq.mts. or part thereof, above 10000 sq.mts.	₹ 5,000/-

*****

Annexure – D

1. **Fees of Renewal of Licence:**

a) *On shore / land based casinos*: ₹ 20 lakhs

b) *Off-shore Casinos* : ₹ 20 lakhs

2. **Annual Recurring fees for Casinos :**

a) *On shore / Land based casino*

Area	*Fees*
Upto 100 sq. m.	₹ 3.50 crores
Above 100 sq. m. upto 300 sq. m.	₹ 4.50 crores
Above 300 sq. m. upto 500 sq. m.	₹ 5.00 crores
Above 500 sq. m.	₹ 6.50 crores

b) *Off shore casino*

Passenger capacity of vessel	*Fees*
Upto 100	₹ 8.00 crores
Above 100 upto 200	₹ 8.50 crores
Above 200 upto 400	₹ 9.50 crores
Above 400	₹ 11.00 crores

*****

Annexure – E

Fees under Civil Registration Code

For the registration of a foreign National, or transcription of the registration of marriage of a foreign National done elsewhere, or organizing the proceeding of the marriage of a foreign National	₹ 10,000/-
For solemnization of a marriage outside the normal working hours of Registrar, extra fee as specified below shall be payable:-	
(a) if services are required on a working day (b) if services are required on Sunday or holiday	₹ 3,000/- ₹ 5,000/-
Marriage Correction of Article 32 of the P. P. No. 190 dated 2-5-1914	₹ 1,000/-

*****

Annexure – F

1. Motor Vehicle Tax collected at the time of Registration by:

Two wheelers	***Rate of Tax***
Upto ₹ 1.5 lakhs	10 %
Above ₹ 1.5 lakhs upto ₹ 3.0 lakhs	15 %
Above ₹ 3.0 lakhs	20 %
Four wheelers	
Upto ₹ 06 lakhs	09 %
Above ₹ 06 lakhs upto ₹ 10 lakhs	11 %
Above ₹ 10 lakhs upto ₹ 15 lakhs	12 %
Above ₹ 15 lakhs upto ₹ 25 lakhs	15 %
Above ₹ 25 lakhs	18 %
Companies with share capital less than 50 lakhs	
Upto ₹ 06 lakhs	10 %
Above ₹ 06 lakhs upto ₹ 10 lakhs	11 %
Above ₹ 10 lakhs upto ₹ 15 lakhs	13 %
Above ₹ 15 lakhs upto ₹ 25 lakhs	16 %
Above ₹ 25 lakhs	19 %
Companies with share capital above than 50 lakhs	
Upto ₹ 06 lakhs	11 %
Above ₹ 06 lakhs upto ₹ 10 lakhs	13 %
Above ₹ 10 lakhs upto ₹ 15 lakhs	15 %
Above ₹ 15 lakhs upto ₹ 20 lakhs	18 %
Above ₹ 25 lakhs	21 %

2. Infrastructure Development Cess on purchase of Vehicle

From ₹ 10 lakhs to ₹ 20 lakhs	₹ 15,000/-
From ₹ 20 lakhs to ₹ 40 lakhs	₹ 50,000/-
From ₹ 40 lakhs to ₹ 60 lakhs	₹ 1,00,000/-
Above ₹ 60 lakhs	₹ 1,25,000/-

3. Green Tax on Vehicles completing 15 years

Motor Cycle	₹ 1,100/-
Auto Rickshaw: Goods & Passenger	₹ 1,320/-
Motor Cab & Maxi Cab	₹ 1,760/-
Light Commercial Vehicle	₹ 2,200/-
Medium Commercial Vehicle	₹ 2,640/-
Heavy Commercial Vehicle	₹ 4,400/-

4. Passenger Tax on all Goa sightseeing for tourist buses registered in Goa

All India Tourist Buses	₹ 275 /- per seat per month
All Goa Tourist Buses	₹ 85 /- per seat per month

5. Annual Motor Vehicle Tax

Motor Cycle for hire (yellow / black)	₹ 150/-
Rent-a-Bike	₹ 1,200/-
Auto rickshaw (yellow / black) (i) upto 02 seater (ii) for every additional seat	 ₹ 120/- ₹ 60/-
Taxi (i) upto 03 seater (ii) upto 04 seater (iii) upto 05 seater (iv) for every additional seat upto 07 seats (max.)	 ₹ 320/- ₹ 370/- ₹ 425/- ₹ 60/-
Non A/C All India Tourist Taxi	₹ 130/- per seat

A/C All India Tourist Taxi	₹ 210/- per seat
Buses (i) upto 18 seats (ii) above 18 seats (iii) for every passenger (other than seated passenger) which the vehicle is permitted to carry	 ₹ 2,000/- ₹ 110/- per seat ₹ 60/-

6. Facilitation-cum-Inspection Fees

02 wheelers	₹ 200/-
03 wheelers	₹ 300/-
04 wheelers / Tractors	₹ 400/-
Light Commercial Vehicles	₹ 500/-
Medium & Heavy Commercial Vehicles	₹ 600/-
Multi-axle Commercial Vehicles and above	₹ 1,000/-

*****

Annexure – G

Fees under the Goa (Prevention of Illegal Mining, Storage and Transportation of Minerals) Rules, 2013.

(a) Annual Processing Fees for raising contractors	₹ 10,000/-
(b) Annual Registration Fees for transport contractors	₹ 5,000/-
(c) Registration Fees for every truck	₹ 5,000/-
(d) Registration Fees for barge or machinery	₹ 10,000/-
Note: The annual renewal fees for items (c) and (d) above, which is equal to the registration fees, shall be exempted for a period of 02 years	
(e) Sale and Export Permit for Iron Ore	₹ 01/- per metric ton
(f) Transit Permit for iron ore	₹ 0.50/- per metric ton
(g) Transit Permit for overburden	₹ 0.10/- per metric ton

*****